

ZA 968.204 5
LAUTS VAN
MANEN

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA

2100838

AKADEMIE VAN ONTSTANDINGSDIENS
UNIVERSITEIT VAN PRETORIA

1999-12-08
Kl. ZA 968: 2045
Aanwinstnommer: 1144/6983

LAUTS
VAN. MANEN

ULRICH GERARD LAUTS.De vader der pro-Boer- beweging in Nederland.

"Een der eerste Nederlanders, wier naam wy in verband met de Voortrekkers vermeld vonden, is Professor U. G. Lauts."

(Mansvelt, De betrekkingen enz.)

Het is ons doel, in dit Artikel een beknopte schets te leveren van de beteekenis, welke Professor U.G.Lauts (geb.te Amsterdam den 19en Mei 1787; overl. te Urecht (I) den 24en Juli 1865.) gehad heeft, voor het ontstaan te onzent der beweging, welke in latere jaren het best gekenschetst zou worden als de pro-Boer beweging. Wy willen het woord " pro-Boer " hier niet opgevat zien in de beteekenis, die de Engelschen er aan hechten, doch wy verstaan onder pro-Boeren, allen hier te lande, by wie het besef levendig is, dat het wel en wee van den Nederlandschen stam in Zuid Afrika het wel en wee is van ons zelve, en dat op ons de plicht rust, de belangen van dien Hollandschen stam daar ginds in het Zuiden te behartigen als onze eigene. En al moge ook waar zyn, dat de pro-Boer gevoelens der Nederlanders hun groote algemeenheid en vooral ook hun levenskracht ontleenen aan zeker welbegrepen eigenbelang - met niet minder recht valt te getuigen dat de Nederlandsche pro-Boer beweging gesterkt en geadeld wordt door onze erkenning van het feit, dat de Hollandsche Afrikaanders om en door de ontzaglyke opofferingen, die zy zich hebben getroost voor het behoud en de verdediging van hun nationaal bestaan en hun nationaal karakter recht hebben op onzen steun en geholpen moeten worden.

Doch, hoe machtig tydens den jongsten Zuidafrikaanschen oorlog het besef van die plichten der stamverwantschap zich hier te lande heeft geopenbaard, hoe algemeen de geestdrift toen ook tot uiting kwam - eens hebben dat besef, die geestdrift niet bestaan. Het Nederlandsche volk heeft 65 jaar noodig gehad om te leeren

(I). In de encyclopaedie van Winkler Prins staat abusievelyk vermeld, dat Lauts te Kampen is overleden.

inzien, hoe groote en heilige belangen het in Zuid-Afrika te verliezen had. En het is Lauts geweest, die na den definitieven afstand van de Kaap Kolonie aan de Engelschen het eerst klaar en helder heeft gezien, wat Zuid-Afrika voor Nederland zou kunnen worden, wat Nederland voor Zuid-Afrika behoorde te zyn.

Over de jeugd van dezen werkzamen man willen wy hier ter plaatse niet uitweiden. Het is voor ons doel van weinig of geen belang, te weten, dat de jonge U. G. aanvankelyk bestemd was voor den handel, en dat hy, om zich voor zyn lateren werkkring te bekwamen, jarenlang buitenslands vertoefde, o.a. in Engeland en Frankryk. Reeds in die dagen moet de zucht tot studie er by den aspirant koopman hebben ingezeten. Wy hebben tenminste een uit dien tyd dateerend handschrift van U. G. in handen gehad, dat helder aantoon, hoe serieuus hy zich voorbereidde. Wie wil weten, hoe men destyds dacht over banken, muntstelsels, ruilverkeer enz. enz., kan het uit Lauts' nagelaten papieren te weten komen. Zoo veel is zeker, dat het beroemde werk van Adam Smith niet zonder vrucht door hem was geraadpleegd. Ongetwyfeld heeft Lauts in zyn lateren levensarbeid veel nut gehad van de in zyn jeugd verkregen economische en commercieele kundigheden. De hoofdstukken over de koloniale en handelspolitiek van ons vaderland gedurende het bestaan der Ind. Comp. en onder Koning Willem I behooren tot de best geschreven en aantrekkelykste in Lauts' groot geschiedwerk: "Geschiedenis van de vestiging, uitbreiding, bloei en verval van de magt der Nederlanders in Indie" (1852-'66).

Het kan ons vry onverschillig laten, dat Lauts' vader - een Amsterdamsche koopman - zyn fortuin verliest; dat de zoon als gevolg daarvan den handel laat varen om zich aan studie en onderwijs te gaan wyden; dat hy hoogleeraar wordt aan het Athenaeum te Brussel, om in '30, na nog pas 7 dagen getrouwd te zyn geweest, met achterlating van letterlyk alles (2) voor het oproer naar Holland de wyk te moeten nemen; dat hy, in Noord-Nederland terug-

(2). Lauts' bibliotheek werd by die gelegenheid onder bescherming gesteld van den Prins van Oranje en bleef gespaard.

leeraar wordt
gekeerd/aan het Kon. Instituut voor Marine te Medemblik, om
tenslotte als ambteloos burger, maar/^{met}den titel van Professor,
zich nu eerst te Leiden, dan weer te Kampen of te Utrecht met-
terwoon te vestigen.

Wel voor ons doel van belang echter is hetgeen Lauts gepre-
steerd heeft buiten zyn eigenlyke betrekking om: wy bedoelen in
de eerste plaats de door hem geschreven geschiedkundige werken,
maar ook niet minder zyn omvangryken journalistieken arbeid.
Want U.G. heeft, van het oogenblik, dat hy te Brussel als hoog-
leeraar optrad, tot zyn dood toe, onafgebroken voor de pers ge-
werkt. Niet als broodschryver doch als kampioen voor zyn over-
tuigingen op koloniaal-politiek en koloniaal-geschiedkundig ge-
bied. Want Lauts' dagblad- en tydschrift-artikelen kenmerken
zich byna zonder onderscheid door hun didactische en polemische
strekking. " Vader zou voor niemand wyken, waar hy overtuigd
was van zyn goed recht "- heeft de zoon naderhand nog dikwyls
met trots van zyn vader getuigd; en Lauts' tallooze perspole-
mieken zyn daar om de waarheid van dat gezegde te staven. Lauts
wist niet van wyken, en waar een Duitsch of Engelsch blad (3)
de historische waarheid trachtte te verdraaien of, door het
verspreiden van onware geruchten, de Hollandsche belangen poog-
de te benadeelen, vond het Lauts op zyn post. Deze toch had zich
aanvankelyk bewogen op het gebied der Nederlandsche taalkennis,
doch neiging en aanleg deden hem al spoedig meer in het byzonder

(3). De vyanden van den Hollandschen stam: Koln. Ztg. en Times,
munten reeds in de jaren '40-'65 uit door hun onwelwillende
en dikwyls onwaarheidlievende houding, waar Nederland of de
Nederlandsche koloniale belangen besproken werden.

(4). Wy begrypen niet, waarom in den tegenwoordigen tyd van dit
en andere geschriften van Lauts zoo weinig notitie genomen
wordt. In v.d. Lith's " Encyclopaedie van N. Indië " vonden
wy het hierboven genoemde werk niet genoemd onder de bronnen,
geraadpleegd door den schryver van de monografie over " De
Engelschen in Ned. Indië ". Toch is Lauts een koloniale speci-
aliteit geweest van meer dan gewone beteekenis. Aan zyn publi-
catiën is het voor een niet gering deel toe te schryven ge-
weest, dat destyds, in '46 en '48 tot krachtige maatregelen
tegen de Balineezers werd overgegaan. De koloniale en ryks-
archieven waren doorlopend toegankelyk voor Lauts; en mannen
als b.v. de oud-gouverneur-generaal v.d. Bosch, waren steeds
bereid hem met inlichtingen en persoonlyke herinneringen van
dienst te wezen.

zyn werk maken van de studie onzer koloniale gesiedenis. Na reeds eenige jaren voor '30 een werkje het licht te hebben doen zien over de aardrykskunde onzer koloniën, publiceerte Lauts in '37 zyn " Onderzoek naar geest en strekking van het tractaat van den 17en Maart 1824, over handel en ruiling van grondgebied in Indië, gesloten tusschen Nederland en Groot Brittanje " (4), zie voorgaande bladzijde]. Dit geschrift leert ons den schryver byzonder goed kennen; het was, zooals de auteur zelf verklaarde, geschreven " omdat zyn liefde tot het Vaderland en zyn zucht tot handhaving der eer van den naam " hem daartoe hadden genoopt. In het "Onderzoek enz." komen nog twee voor Lauts kenmerkende karaktertrekken tot uiting: zyn haat jegens de perfide Britsche buitenlandsche en koloniale politiek en zyn vast vertrouwen in de toekomst van Nederland als handels- en koloniale moge^dheid. Zyn afkeer van de Britsche politiek was niet onberedeneerd en evenmin onbillyk. In enkele hoofdstukken van zyn " Geschiedenis van de vestiging, uitbreiding, bloei en verval van de magt der Nederlanders in Indië " bewyst hy, ook Englands optreden te kunnen waardeeren, waar het waardeering verdient. Wyzen wy slechts op dat hoofdstuk in genoemd werk, waarin de teruggave der Nederlandsche koloniën in '14 wordt behandeld. Maar de diepgaande studie, die hy gemaakt had van onze koloniale historie, de ignobele rol door Engeland te onzen opzichte gespeeld in '30 en latere jaren (toen het er op aankwam de vereeniging tusschen Noord- en Zuid-Nederland - Englands eigen wensch en werk - te bestendigen) *, de brutale verkrachting naar geest en letter van het tractaat van '24, byna onmiddellyk nadat het gesloten was - dat alles tezamen gaf Lauts, boven anderen, het recht, een verfoeier der Britsche koloniale politiek te wezen, en ^{hy} was het dan ook.

*. Zie Bylage A.

(5) Een bewys: In de voorrede van het 5e deel van Lauts' Geschiedenis van de vestiging, opkomst, bloei enz." schryft hy, dat het laatste tydvak (dat van het " verval"- 1780-1811) uitvoeriger door hem zal worden behandeld, eensdeels omdat het nog zoo veel weinig bekend is, maar " omdat het bovendien gewigtig is in onze dagen van wege de lessen, welke er voor het nageslacht in liggen opgesloten ".

Dat Lauts geloofde in de toekomst van Nederland als koloniale mo^gen^heid, blykt wel het klaarst uit het feit, dat hy - volkomen beseffende, hoe de Nederlanders van zyn dagen tot het volbrengen hunner koloniale plichten, en de uitoefening hunner koloniale rechten moesten worden aangevuurd en opgewekt [(5), zie voorgaande bladzij], gedurende meer dan veertig jaren van zyn publicistischen arbeid zyn landgenooten byna onafgebroken tot krachtiger en verstandiger koloniaal beleid heeft aangespoord. Wat mede als typeerend voor Lauts' journalistieken en historiografischen arbeid geconstateerd kan worden zyn de godsdienstige, eenigszins calvinistische geest en de steil conservatieve beginselen, die er uit spreken. Wat voor ons, die den jongsten, aangrypenden stryd in Zuid-Afrika hebben meegeleefd en meegeleden, Lauts' propaganda der pro-Boer idee zoo aantrekkelyk maakt, is, dat hy, onder zyn tydgenooten de man is geweest, die het eerst en het zuiverst gevoeld heeft, dat de Boeren—Voortrekkers in hun stryd voor het nationaal zelfbehoud door het Nederlandsche volk moesten worden gesteund, niet - of althans niet in de eerste plaats - uit oewegingen van welbegrepen eigenbelang, maar omdat het plicht was, zulks te doen.

Toen in '35 en volgende jaren duizenden gezinnen van Boeren - de z.g. voortrekkers - de Kaapkolonie verlieten, om zich te onttrekken aan het Britsche juk, dat zy zoo noode getorst hadden, werd daarvan al spoedig bericht ontvangen in Nederland. In het genoemde jaar was hier te lande de stemming jegens Engeland zeer vyandig. Zoowel de houding der Britsche regeering tenopzichte van ons conflict met België, als de chicanes waaraan wy wat betreft Indie van de zyde der Britsche kooplieden, pers en regeering blootstonden, hadden daartoe het hare bygedragen. De uittocht der Voortrekkers - en de redenen die hen daartoe hadden gedreven - waren slechts nieuwe grieven die zich op de bestaande stapelden. Het waren vooral - misschien zelfs uitsluitend - de Kaapsche dagbladen, die hiertelande door particulieren gelezen, en voor de Nederlandsche couranten werden " bewerkt ", welke in Noord-Neder-

land de aandacht op de Voortrekkers vestigden, Aanvankelyk was men zich hier te lande nog niet in het minst bewust van den hoogen ernst, vooral ook voor Nederland, van de gebeurtenissen, die zich in Zuid-Afrika afspeelden. Maar, men bleef op den uitkyk, en onder hen al degenen, die aldus den blik gevestigd hielden op Afrika's Zuid hoek tuurde Louts het scherpst; en was hy het ook, die in Juni 1838 niet langer zwygen kon maar zyne landgenooten ^{zeggen} moest, dat daarginds in het Zuiden dingen gebeurden, die als voorbestemd waren, de kiem te worden van latere wereld gebeurtenissen. Wel was toen by Louts blykbaar het besef nog niet ontwaakt, dat de uittocht der Boeren- Voortrekkers vooral voor ons Vaderland van zoo groot gewicht zou worden; maar, dat die uittocht slechts de aanvang kon zyn van een nieuw, en belangryk hoofdstuk uit het boek der wereld historie, is door hem zeldzaam zuiver voorzien en ook scherp geformuleerd. Het verschynen van Louts'artikel had nog een bysondere aanleiding. Gelyk wy boven reeds schreven, werden reeds toen (ter)tyd de Kaapsche bladen hier te lande voor onze couranten " bewerkt ". Louts stond destyds in relatie met het te Amsterdam verschynende dagblad De Avondbode, en misschien hy zelf was het wel, die aan de Kaapsche bladen die berichten ontleende, welke voor de Nederlandsche pers van belang konden worden geacht. Nu verscheen in De Avondbode van den 12en Juni 1838 een relaas van den moord op Piet Retief en diens metgezellen (6) gepleegd door de kaffers van Dingaan. *De aanhef luidde als volgt:*

" De by ons ontvangen nieuwsbladen van de Kaap de Goede Hoop bevestigen de vaak door den Avondbode en andere bladen medege- deelde berichten, aangaande de talryke verhuizingen van kolonisten naar Port Natal en elders. Te oordeelen naar de namen der in gezegde bladen van de Kaap- Kolonie opgegeven huisgezinnen, welke zich metterwoon hebben verwyderd, zyn het meestal kolonisten van Nederlandsche afkomst, en bevinden zich onder dezelve vele

(6). Retief werd omgebracht op den 6en Februari 1838. Met hem verloren de Voortrekkers hun beproefdsten aanvoerder.

gegoede ingezetenen. Hoogst ontevreden schynen de ingezetenen der meergenoemde kolonie over het gestēnge handhaven van den Zondag het welk als hoogst schadelijk wordt beschouwd voor de aankomende en vertrekkende schepen, aan welker bemanning het weinig baten zal, dat zy vanwege den procureur- generaal een bewys kunnen bekomen, dat het veroorloofd is, uithoofde van volslagen gebrek aan levensmiddelen, dezelve aan hun te verkoopen; daar alle winkels gesloten zyn, en bakkers (noch) vleesch^{er}houwers, zoo als uit den aard der zaak volgt, geenen voorraad hebben. De strooperyen der Kaffers duren steeds voort. Aan den gouverneur der Kolonie, den luitenant- generaal Sir Benjamin 'd'Urban, die eerlang van daar zal vertrekken, en in wiens plaats de Generaal-majoor Napier is benoemd, zal namens de ingezetenen een zilveren servies worden aangeboden. Ook de vrymetselaars loge^(d) The Hope heeft aan Z. Exc. een deputatie gezonden, om hem het leedwezen der broederschap over zyn vertrek te betuigen. — De aanvoerder der uit^{ge}wekenen, P. Retief zou, volgens berigten van de Groote Rivier, by eenen eersten aanval der Kaffers onder het opperhoofd Dingaan met 60 der zynen^{zyn} vermoord, en in een tweeden aanval zouden, door diezelfde Kaffers, 300, zoo mannen, vrouwen als kinderen, der gezegde uitgewekenen, moorddadig om het leven zyn gebragt. Blykens vroeger door Retief gegeven berigten bevond hy zich op eenen vriendschappelyken voet met het opperhoofd Dingaan ".

In het nummer van den Avondbode van den volgenden dag, 12 Juni, worden nog eenige nadere byzonderheden gepubliceerd omtrent den moord op Piet Retief en diens volgelingen. Ook deze gegevens zyn ontleend aan een der te Amsterdam ontvangen Kaapsche bladen, waarin een schryven was opgenomen gedateerd Colesberg, den 4en Maart 1838.

Of nu Lauts zelf deze berichten voor den Avondbode heeft gereedgemaakt, of niet, wy kunnen er enkel naar gissen; maar wel blykt met stelligheid dat, als Lauts eindelyk in den Avondbode van 28 en 29 Juni d.a.v. voor den dag komt met een artikel:

" De Kaapsche Landverhuizers ", dit stuk ontstaan is onder den indruk, dien het bericht van Retiefs tragischen dood op hem gemaakt heeft, al werd die tyding niet door hem geloofd. Het artikel zelf drukken wy hierachter als bylage af (XX). Het is, wat den inhoud aangaat, niet zoo merkwaardig; doch het is in zekeren zin een historisch document. Het is het eerste actieve bewys van belangstelling geweest, door een Nederlander gegeven voor de zaak der Hollandsche Afrikaanders. Met het stuk van Lauts is de Nederlansche pro-Boer beweging geboren. Wel heeft de schryver zelf in latere jaren geklaagd, dat hy noch door dit, noch door latere publicaties van zyn hand, er in was mogen slagen, zynen landgenooten belangstelling in te boezemen voor het lot der uitgeweken Boeren, doch die klacht was niet gerechtvaardigd en niet billyk. Wy zullen ^{dit} hieronder nader toe lichten.

In Januari of Februari van het jaar '47 verscheen by de uitgeverfirma H.W.Hazenberg & Comp. te Leiden een boek van ca. 140 blz. Het droeg tot titel " De Kaapsche landverhuizers of Neerlands afstammelingen in Zuid-Afrika". Schryver was "De hoogleeraar Lauts ", Aan het werkje was toegevoegd een Kaart van Natalia en van Afrika's Zuidhoek, opgemaakt in 1846 door G. Lauts. Het boek moet in de bovengenoemde maanden in het licht zyn gegeven, daar de voorrede door Lauts gedateerd werd " Wintermaand 1846 ", terwyl reeds in het Handelsblad van den 17en Februari 1847 een vry uitvoerige en zeer gunstige beoordeeling voorkomt, Andere recensies door tydgenooten zyn te vinden in Groen van Prinsterers " De Parysche zending in Zuid-Afrika " en in de Algemeene Konst en Letterbode van 1847, No. 15. Laatstebedoelde recensie was geschreven door den bekenden Leidschen beoefenaar der penningkunde, prof. P.O.v.d.Chys. Van dezen hooggeleerde werd door Lauts getuigd " dat diens deelneming in de lotgevallen der Kaapsche landverhuizers even

XX). Zie bylage B.

warm was (is) als de zyne (myne) ". Wy vonden echter in de biografie van Prof. v. d. Chys, voorkomende in de Levensberigten van de Nederlandsche My. van Letterkunde te Leiden, nergens gewag gemaakt van eenige uiting van v. d. Chys' belangstelling voor ~~ons~~ de Nederlandsche pro- Boer beweging. Het boekje van Lauts is voor ons reeds dadelyk merkwaardig omdat het een vry duidelyk overzicht geeft van den groei der pro- Boer beweging te onzent, en de wyze waarop zy zich uitte. Wy hebben Lauts slechts te citeeren (pag 129):

" Reeds van het eerste oogenblik af, dat my de verhuizing van eenige huisgezinnen landeigenaren van Nederlandsche afkomst bekend is geworden, heb ik deze onze stamgenooten en hunne lotgevallen, met levendige belangstelling gevolgd. Myn belangstelling in hun lot zocht ik ook anderen in te boezemen. Daarvan was myn geschryf in den Avondbode in de Maand Juny 1838 het gevolg. Ook sedert heb ik meermalen in dat Dagblad (7) en later in het Alg. Handelsblad (8) gesproken over die emigranten, zonder dat echter, naar het scheen, in Nederland zich de aandacht op hen vestigde. In April 1840 verhief ook de Heer Jacob Swart zyn stem te hunner gunste, in een geteekend stuk, in het Alg. Handelsblad te ^{vinden} (9). Nu werd in Augustus 1841, een boekske over de Uitgewekenen te Port Natal door den Heer G.G. Ohrig uitgegeven. Het kwam niet in den handel: maar niet lang duurde het of eene reedery kwam tot stand, aan het hoofd hebbende het handelshuis K. en C. Op het einde van dat jaar ging uit Texel een bodem naar Port Natal onder ^z Keil, geen ander doel hebbende dan om handelsbetrekkingen met de landverhuizers aan te knopen. Den 26en Maart 1842 wapperde voor ^{het} eerst, van dat schip den Nataliers de Nederlandsche vlag tegemoet. Nog voor het einde van April 1842 verliet de Brazilië de Natal Baai.

Wederom kwam aldaar de Super- carga J.A. Smellekamp, en

(7). (8). (9). Het is ons niet gelukt de latere stukken van Lauts in den Avondbode, die in 1841 ophield te bestaan, terugte vinden. Op die in het Hld. komen wy nader terug.

dus voor de tweede reis, in de Maand Mei 1843, by zich aan boord hebbende den predikant Ham met Echtgenoot, en den schoolmeester Martineau (10). De zaken waren intusschen in Natalië zoover geheel veranderd; de Engelschen waren er meester, en het schip werd door hen afgewezen. De heer Smellekamp wendde de steven naar de Lagoabaai, van waar hy zich, na eenigen tyd met de emigranten aan den Potchefstroom in betrekking stelde.- Sedert moeten nog twee Nederlandsche bodems in de Lagoa- Baai het anker hebben geworpen, om met onse stamgenooten handel te dryven, de eene mede van het huis K. & C., de andere van het huis T.- Met de lotgevallen dier uitrustingen hebben wy ons hier niet in te laten."

En op pag 133 van Lauts' werkje heet het verder :

" Hoe levendig by hen (de Uitgewekenen) het verlangen naar Predikanten is, hebben zy getoond, zoodra zy met Nederlanders in betrekking zyn gekomen. Reeds tydens het eerste verblyf by hen van den Super-Carga J.A. Smellekamp in 1842, wenschten zy vurig om geordende Predikanten der Hervormde Kerk en om Schoolmeesters uit Nederland te ontvangen. Toen dit eenigen Godsdienstvrienden te Amsterdam ter oore kwam, bragten dezen de noodige penningen by elkander voor de uitrusting en de overvaart van eenen Predikant, en Ds. Ham vertrok, verzeld van zyne echtgenoot, op het einde van 1843 daarheen. In de Natal-baai werd het schip afgewezen en wendde het ^(zieh) naar de Lagoabaai, waar Ds. Ham de landziekte kreeg. By gebrek aan behoorlyke oppassing bezweek zyne Echtgenoot aldaar in het kraambed. Ds. Ham werd doordien weerspoed ontmoedigd en wilde naar Nederland terugkeeren. Hy kwam aan de Kaap de Goede Hoop, waar de aandrang der Kapenaars hem bewoog, by hen te blyven, en er een beroep aan te nemen.

Ook twee schoolonderwyzers zyn te gelyk met ds. Ham naar de

(10) Deze beide reizen van Smelle(n)kamp met de Brazillië vindt men zeer uitvoerig beschreven in Stuart: De Hollandsche Afrikanen, en in het Z.A. Tydschrift, Dl. XX, 1843 blz.317.

II.

Landverhuizers vertrokken; de een stierf onderweg, de andere (II) bevindt zich thans by hen.

Teleurgesteld waren zy natuurlyk door het vertrek van Ds. Ham. Zy gaven echter een nieuw bewys van hun verlangen om eenen Predikant uit Nederland te bezitten. Men leze den brief, des- tyds, een jaar na hunne verhuizing uit Natalia, geschreven. Die brief is gerigt aan gezegden Heer J.A.Smellekamp:-

Potcherfstroom d. 17n. October 1844.

Mynheer:

In overweging genomen hebbende alle documenten door UEd. aan ons overgezonden met de deputatie (I2) van ons hebben wy goed gevonden een provisioneel besluit, aldaar genomen door gemelde onze deputatie, aangaande den Leeraar, te bekrachtigen - en hem toe te leggen de somma van twee duizend Kaapsche Ryksdaalders per jaar tot dat wy door onzen handel mogten in de gelegenheid gebragt worden aan ZEd. meer toe te leggen. Ook nemen wy aan om alle reis-kosten van ZEd., van Holland naar hier, te zullen ~~te~~ bestryken, en dadelyk met zyne aankomst te Lorenzo-Marquez, op de eerste wetens hem af te halen. Voorts hebben wy UEd. te informeeren, dat wanneer de eerste gelegenheid zich opdoet, een aantal onzer burgers zich van hier opmaken zal om eene stad, nader aan die haven (van Lorenzo-Marquez) te vestigen,

Op last van den Raad.

W. C. Swart

Voorzitter

J. J. Visage

Secretaris

Hieronder volgen in het oorspronkelyke, dat, zoo wy gelooven, te Amsterdam in handen der reeders is, nog 134 handteekeningen van landverhuizers.*

Het is, met het bovenstaande voor oogen, geenzins te ver-

(II) De ^{namen} van dezen onderwyzer vonden wy nergens vermeld. Ook by Smellekamps Ie bezoek aan Natal in 1842 werd daar door hem een schoolmeester achter gelaten, die een grooten anti- Engelschen invloed op de Voortrekkers uitoefende.

(12) Zie volgende pagina.

wonderen, dat een vaderlandlievend en godsdienstig man als Lauts zich gedrongen voelde om zyn landgenooten nader bekend te maken, met de behoefte aan predikanten en onderwyzers daarginds. En werkelyk, de Hollandsche Afrikaanders hebben niet het recht te klagen, dat Lauts in Nederland hun zaak onwelsprekend of met lauwheid heeft bepleit; men luistere en oordeele zelf. Reeds in het " Voorberigt " klinkt het: " Hoe toch, heb ik myzelve meermalen afgevraagd, zal men vooral in Nederland, tot de bekeering van heidenen, zich zoo byzonder bevlytigen, en daarentegen mede-protestanten, wier vaderen ook de onzen waren, naar Godsdienstleeraars laten smachten, en eene ontzettende verantwoording op zich laden, wanneer hunne onsterfelyke zielen gevaar loopen van verloren te gaan. Dat verhoede God!. Ligt mogelyk, zoo was verder de loop myner gedagten, dat onze landgenooten met de lotgevallen en geestelyke behoeften en wenschen dier Uitgewekenen niet genoegzaam bekend zyn. Is dat zoo, en het heeft veel waarschynlyks, dan is het de plicht van hem, die met eenen ander bekend is, onze landgenooten opmerkzaam te maken op hetgeen onze stamgenooten in het zuiden van Afrika geleiden hebben en op dat waaraan zy behoefte hebben. Daarom treed ik op met het tegenwoordige geschrift over de Kaapsche Landverhuizers ". Voorwaar, dit is voor die dagen, nieuwe en merkwaardige taal: nobel gedacht en nobel gezegd. Maar nog forscher, nog bezielder tonen slaat Lauts aan in de peroratie, waarmede hy zyn werk besluit:

----- " Ter hulpe dan, Nederlanders!. ter hulpe dan, Landgenooten! ter hulpe van hen wier vaderen, naast uwe vaderen tegen de dwingelandy van Spanje, voor vryheid en geloof gestreden hebben. Evenals van hunne en van uwe vaderen, is hunne leuze: Vryheid en Godsdienst. Onder het geleide dier vaan, zyn ze ^(met) vol vertrouwen op God, dwars door woeste en verraderlyke volkstammen tusschen bloed-

(12). Deze deputatie was naar Delagoa-baai vertrokken om een onderhoud met S. te hebben, toen het dezen laatsten geweigerd was, in Natal te landen ('43). Zy bestond uit de Boeren G. Rudolph, C. Coetzee, J. Prinsloo en Bezuidenhout.

gierige roofdieren heenen getrokken.- Van wie kunnen die landverhuizers hulpe en bystand verwachten, ^{wanneer} het niet is van degenen, die met hen eene taal, eene wyze van Godsvereering hebben?--e Dezelfde klanken laten zich hooren, ten einde den lof van God en van onzen Zaligmaker te verheffen, en in onze Kerkgebouwen, en in Afrika's woestynen.- Ter hulpe, Landgenooten! en zorge gedragen, dat deze onze stamgenooten niet langer verstoken blyven van Godsdienstleeraars, om hen in het ware geloof aan God onzen Vader en Christus onzen Hemelschen Middelaar te versterken en te bevestigen. Ter hulpe, Landgenooten! en zorge gedragen, dat zy van schoolonderwyzers voorzien worden, opdat hunne kinderen in de kennisse Gods worden opgekweekt, en, met behoud van de degelykheid hunner vaderen, eene hoogere beschaving deelachtig worden.- Dat wy bovendien den weg evenen en gemakkelyk maken voor alle onze broederen, die zich by onze stamgenooten in Afrika's wildernissen voegen willen, opdat de broederband vernieuwd en nauwer toegehaald worde.- Christenplicht en broederplicht vereenigen zich hier en manen ons aan: aarzel niet langer, thans nu het nog tyd is; want wie weet wanneer de ure slaan sal dat de tyd van u sal weggenomen worden, en de stemme zal zeggen: het is te laat! "

Maar wy moeten niet blyven witeeren; het gansche werk van dezen warmvoelenden man verdient weer op nieuw te worden gelezen en bestudeerd: vooral ook om de lessen voor de toekomst die er voor ons mannen en vrouwen der xxe eeuw, in liggen opgesloten.

Dan, om het feit, dat Lauts' boek ook als geschiedbron voor de historie van den Grooten Trek nog heden van waarde is - omdat het o.m. bevat dat aan alle beoefenaren der geschiedenis van Zuid-Afrika bekende meesterlyke protest van den Emigrantenvolksraad tegen de proclamatie van 2 Dec. 1841, waarby Natal op nieuw door Groot-Britannië geannexceerd wordt.

Die tegen-proclamatie, gedateerd Pieter Maritzburg den 21en Februari 1842, en ondertekend door Joachim Prinslo, J.J.Burger en al de leden van den Raad, is de adelbrief der Afrikaander-natie.

Dan eindelyk, vonden wy ons gerechtvaardigd Lauts' werk zoo warm te pryzen om de groote gevolgen die het in druk verschynen daarvan heeft gehad.

Het zal de aandacht van den lezer niet zyn ontgaan, dat uit het bovenstaande niet is gebleken, dat voeling heeft bestaan tusschen prof. Lauts en de mannen, die de Brazilië uitrustten. Hoewel wy het er beslist voor houden, dat Swart's artikel in het Handelsblad niet zou geschreven zyn indien niet Lauts door zyn stukken in den Avondbode de quaëtie aan de orde had gesteld, is dit een gissing, die niet per se behoeft te worden geaccepteerd. Dat Lauts niet gekend is in de uitzending van Ds. Ham en den onderwyzer Martineau (welke laatste onderweg aan boord overleed) achten wy waarschyglyk. De uitzending van de Brazilië bezat geheel het karakter eener handelsexpeditie en Lauts was niet voldoende gefortuneerd om zich daarby voor een eenigszins aanzienlyk bedrag te interesseeren. Smellekamp had van den heer Swart, die ouderling was, een kist met bybels en andere stichtelyke lectuur meegereggen, die door de Uitgewekenen te Natal byzonder dankbaar werd aanvaard. Swart had veel wil van dit ganereus geschenk, en Smellekamp bracht by zyn terugkeer in het vaderland een aan hem - Swart - geadresseerden beroepsbrief mee voor een predikant. Er vormde zich een " Commissie ter behartiging van de godsdienstige belangen der Transvaalsche Republiek ", die behalve uit ouderling Swart, ~~die~~ uitsluitend bestond uit predikanten. Voor den " hoogleeraar " Lauts zal daarin geen plaats geweest zyn. Maar, hoe dit zy, met Smellekamp trad Lauts wel in relatie, zooals dan ook blykt uit het feit, dat de brief van den Volksraad aan Sm. (gedateerd van den 17en Oct. '44) door Lauts in diens boek kon worden afgedrukt. Lauts heeft-zooals wy reeds vroeger opmerkten - byna zyn geheele leven lang voor de pers gewerkt. In de jaren 41-46 heeft hy dan ook niet opgehouden de zaak der Uitgeweken Boeren, wier wel en wee hem zoo na aan het hart lag, in dagblad- en tydschrift-artikelen te verdedigen. Zoo kan men

dan ook ergens in een geschrift van zyn hand lezen, dat - in de jaren '46-'47 - " in de Utrechtsche Provinciale, en Stads-courant steeds, meer dan elders, wetenswaardige byzonderheden te vinden zyn over de Kaap-Kolonie en over de Uitgewekene Boeren ". Verzwegen wordt, dat die " wetenswaardige byzonderheden " door hemzelf in bedoeld blad werden geplaatst. Wy zyn er, tot onzen spyt, niet toe in de gelegenheid geweest, de Utrechtsche Crt. van die dagen te raadplegen. Wel troffen wy in het Algem. Hld. tal van door Lauts geschreven of althans door hem ter publicatie verstrekte artikelen en berichten aan, van welke de meeste ontleend zyn ^{aan} door den hoogleeraar van zyn correspondenten uit Zuid-Afrika ontvangen brieven. Wy vermelden slechts enkele der belangrykste. Toen de Boeren-voortrekkers hun onafhankelyke republiek in Natal hadden gesticht, werden zy daar in de jaren '40 en '41 door de Britten bemoeilykt, welke bemoeilyking later zou uitloopen op een gewelddadige inbezitneming van Natal door Engeland. Niet alleen in de Nederlandsche doch ook in de Duitsche pers werd in die dagen gewag gemaakt van de gebeurtenissen die zich in Z. Afrika afspeelden. Een Duitsche courant bevatte zelfs de opzienbarende mededeeling, dat de Nederlandsche regeering " bewogen door het lot der Kaapsche Boeren, aan het Britsche Gouvernement den voorslag zou hebben gedaan, Celebes aan Engeland af te staan tegen wederkeering afstand van de Kolonie de Kaap de Goede Hoop ". Verder had deselfde Duitsche courant nog vermeld, dat van Java eenige oudmilitairen van het Ned. Indische leger naar Natal zouden zyn vertrokken om de Boeren te gaan helpen. Beide berichten van het ongenoemde Duitsche blad waren door de (Londensche) Courier overgenomen - men begrypt met hoe venynige commentaren. Lauts, wien deze artikelen niet zyn ontgaan grypt aanstonds naar de pen. Hy betoogt in een breedopgeset hoofdartikel (Hld no.2946, van 16 April 1841) op staatsrechtelyke gronden, dat het volmaakt geoorloofd zou zyn geweest, indien van uit Ned. Indië, " of nog liever uit Nederland zelf, een aantal jonge mannen, twee of meer schepen

hadden afgehuurd om hen naar Port Natal over te voeren, ten einde hunne landgenooten, ja hunne bloedverwanten te helpen tegen geweldenary of overheersching, van welke kant zulks ook mogte zyn. Maar van dat alles is nog niets gebeurd, nauwelyks is eene enkele stem ten voordeele der uitgewekene Kaapsche Boeren in Nederland gehoord, zoodat indien men zich in dezen ergens over te verwonderen hebbe, men zich behoort te verwonderen over de lauwheid, over de onverschilligheid der Nederlanders, die de zonen hunner vaders, aan den Zuidelyken uithoek van Afrika, geheel aan hun lot overlaten en zonder eenige hulp uit het moederland hun toe te brengen, hen den haghelyken stryd alleen laten tegemoet treden. "

De man die deze woorden neerschreef, was geen jeugdig heet-hoofd, geen " penkop " zooals de Boeren zeggen-; het was een man van 54 jaar; iemand, die van de koloniale geschiedenis zyns vaderland een grondige studie gemaakt had. Maar juist die studie had hem - reeds toen - de overtuiging geschenken, dat die Voo-
trekkers mannen waren, die ^{er}volle aanspraak op hadden, van uit Holland te worden gesteund. Hoort hoe Lauts in ditzelfde artikel hun goed recht tegenover Britsche aanmatiging bepleit:

" Inzonderheid in en sedert het jaar 1834 hebben deze Hollandsche afstammelingen zich, met honderde huisgezinnen, in het land van Natal en verder noordwaarts tot omstreeks de De la Goa- baai gevestigd, om, evenals hunne landgenooten, die reeds sedert ongeveer 15 jaren of langer in die streken het land hadden ontgonnen, onafhankelyk van de Engelschen te zyn. Dit alles weet de Courier ongetwyfeld beter dan wy uit de ware Afrikaan en andere Kaapsche bladen, en weet derhalve, dat de Republiek van Port Natal sedert 1836 de facto, en althans sedert 1839 de jure bestaat onafhankelyk van de Britsche Kroon.

Wanneer men dus, in onze dagen meermalen ziet gebeuren, dat in opstand zynde onderdanen, van elders hulp ontvangen, dan voor-

zeker mag zoodanige hulp geworden aan landverhuizers, die zich onafhankelyk vestigen, zooals de Hollandsche Boeren in het land van Natal hebben gedaan. Nederlanders dus evenzeer als andere natiën mogen zich in de Republiek van Port Natal gaan nederzetten wanneer de Volksraad of het bewind dier Republiek hun zulks toelaat ".

In den aanvang van het volgende jaar verheft Lauts op nieuw zyn stem, om de Nederlanders wakker te schreeuwen uit hun domme-lyge onverschilligheid ten opzichte van de stamverwanten. In een zeer krachtig gesteld artikel, verschenen in het Hbld. van 22 Januari '42, no 3186, klaagt hy:

" Wanneer toch zal de Nederlander met zyne stamgenooten te Port Natal betrekkingen aanknoopen? Landbouw en veeteelt wordt aldaar voornamelyk gedreven, velerlei houtsoorten, ook verfhout, treft men er aan. Welke hunne behoeften zyn is gemakkelyk na te gaan: verlerlei Europeesche goederen en waren, maar ook Indische, name-lyk koffy, suiker en thee, peper enz. Daarenboven, hebben zy ook behoefte aan kerkleeraren, aan schoolonderwyzers, aan kunstenaars en aan bekwame handwerklieden. Hunne stamgenooten zullen gewis met vreugde ontvangen worden, doch wanneer zullen dezen komen? "

Gaarne zouden wy meer afschryven, doch wy moeten ons beperken; laat ons alleen nog verklappen, dat Lauts de lauwheid en traagheid zyner tyden landgenooten " met schaamte moest erkennen ".

Van de verdere merkwaardige artikelen, op Zuid-Afrika be-trekking hebbende, welke van Lauts' hand voór den aanvang van 1847 in het Hbld. verschenen, noemen wy enkel dié, voorkomende in de Nos. 3265, 3209, 3223 en 3225.

Na de verschyning van Lauts' werk over De Kaapsche landver-huizers enz. wordt zyn positie hier te lande met betrekking tot de pro-Boer beweging veel gewichtiger. Lauts wordt als ^{het} ware de spil, waarom zich de actie der Nederlandsche pro-Boer^{en} gaat be-wegen. Waar hy aanvankelyk geweest is " de vader dier pro-Boer

beweging te ontzent, wordt hy nu de centrale - maar tevens de hoofd figuur. Het duidelykst blykt dit wel uit de onmiddellyke gevolgen, die de verschyning van zyn boek gehad heeft. Wy kunnen die niet beter teekenen, dan door Lauts eigen woorden te citeeren, zooals wy die vonden in het dagbladartikel, verschenen in de Amsterd. Crt. van den 22en Maart 1850, No. 70. Van een stuk in dat nummer, dat tot opschrift draagt: " Nederlands afstammelingen in Zuid Afrika " luidt de aanhef aldus: " Toen ik op het einde van 1846, onder bovenstaanden titel, mynen landgenooten aanb^od, de berigten, welke het my gelukt was omtrent onze uitgeweken stamverwanten in Zuid-Afrika by^eeen te zamelen, werd ik door bezorgdheid omtrent het treurig lot waarin zy, zooverre ik konde nagaan, moesten verkeeren, tot die uitgawe gedreven. Iksmaakte eerlang het genoeg, van te zien, dat eenige edele mannen in Nederland zich tot eene vennootschap vereenigden met het doel, om door een wederkeerig voordeelgevende handelsgemeenschap met die oorden den weg te hanen voor hen, die zich den zoo diep betreurenswaardigen toestand hunner zedelyke en godsdienstige aangelegenheden wilden aantrekken. De onzekerheid waarin men omtrent hunnen toenmaligen toestand verkeerde, maakte ^{het} nochtans onraadzaam, het eerst uit te zenden schip dier vennootschap door eenen predikant te doen vergezellen. Met het einde van 1848 was die expeditie van Zuid-Afrika's Zuid.-Oost kust terug ". En dan vertelt Lauts, dat de onderneming geen financiëel succes is geweest, en dat de deelnemers vrywel hun ganschen inleg hebben verloren. Hy voegter nog aan toe, dat hy gaarne de namen zou publiceeren van allen, die de handelsexpeditie hadden gesteund, doch dat hy kieschheidshalve daarvan afzag, ^wat jammer is; wy zouden de namen van de betrokken heeren gaarne hebben geweten. Toch zyn wy niet zonder inlichtingen over de expeditie. De maatschappy die haar uitzond was gevestigd te Vlaardingen. Daar toch woonde " de heer A.Hoogendyk jr., die geregelde en veelvuldige Scheepsgelegenheid had (heeft) op Lissabon". Daar de handel van Nederland op Delagoa-baai gedreven werd onder Portugeesche vlag, waren de Lissabonsche connecties van Hoogendyk

van groote waarde voor de mannen, die de expeditie uitzonden. Het scheepje, dat de reis zou doen heette De Animo. Smellekamp maakte als supercarga de reis mee - het was zyn 3e tocht -, en aan boord van het vaartuigje bevond zich bovendien nog een passagier, de heer H. T. Buhrmann, die in de geschiedenis der betrekkingen tusschen Nederland en de Emigranten-Boeren een zeer merkwaardige rol zou spelen. Volgens sommigen was deze heer Buhrmann kantoorknecht geweest te Amsterdam en was hem door de maatschappy, die De Animo uitzond, een party boeken en papieren verkoop meegegeven. Buhrmann is later door vele Nederlandsche schryvers, o.a. door Stuart, en later door Roorda Smit, in zeer ongunstigen zin genoemd, vooral wat betreft zyn kennis en ontwikkeling. Zoo zou Buhrmann den eenvoudigen - en uit den aard der zaak niet zeer geletterden - Boeren van allerlei hebben wysgemaakt. De bekwame schryver van " de Worstelstryd der Transvaalers ", ds. Lion Cachet, heeft in veel gunstiger zin over Buhrmann geschreven. By dezen auteur lezen wy over de aankomst van De Animo in Delagoa-Baai het volgende:

" De heer Smellekamp arriveerde in Juni 1848 per Animo te Delagoabaai, en werd daar ontmoet door een commissie uit de Boeren. Supercarga van het schip zynde kon hy zich niet persoonlyk naar Transvaal begeven; doch op zyn aanbeveling ontving men den heer H. T. Buhrmann, passagier aan boord der Animo in zyn plaats. De heer H. T. Buhrmann, geboortig van Amsterdam, was de eenige passagier aan boord der Animo. Aanvankelyk weigerde de Gouverneur van Lourenço Marques om hem naar Transvaal te laten passeeren, daar, volgens een oude wet, alleen Portugeezen, via Delagoabaai, naar het Binnenland van Afrika mochten trekken. Daar de Boeren echter dreigden, alle betrekkingen met Lourenço Marques te zullen afbreken, indien men den heer Buhrmann beletten zou om met hen te gaan, gaf de Gouverneur daartoe eindelyk toestemming, op voorwaarde, dat alles in de stilte des nachts zou geschieden, opdat niemand der bewoners van de

plaats er iets van bemerken zou. De heer Buhrmann reisde toen naar Ohrigstad, werd allervriendelykst ontvangen en door de beide *partijen* (I3) als de plaats vervanger van Smellekamp in de bestaande kwesties erkend. Sedert heeft hy grooten invloed geoeffend op de regeling der ~~z~~aken, vooral in het Lydenburgsche. De bittere aanmerkingen van Stuart, Holl. Afrikanen, omtrent den persoon en het optreden van Buhrmann, kunnen alleen verklaard worden uit een gevoel van wrevel over het mislukken zyners (Stuarts') emigratieplannen, waartoe de publicatiën van den heer Buhrmann zooveel hebben bygedragen. Wat Roorda Smit omtrent den heer Buhrmann schryft, is meestal even laf als onwaar."

Wy zyn over Buhrmann wat uitvoerig geweest in de 1e plaats omdat hy later, in verband met Ds. v.d. Hoff en van den ^hHeer Stuart nog nader zal worden genoemd, en in de 2e plaats omdat het vrywel zeker is dat Buhrmann met Lauts, die aan de totstandkoming der expeditie den stoot had gegeven - in briefwisseling is gebleven. Ook Smellekamp moet, althans in '47 en later, met Lauts betrekkingen hebben onderhouden.

Over Buhrmann alleen nog dit: het partytje boeken en papier, waarvan hierboven sprake was, ^kan zeer goed door hem voor eigen rekening en risico zyn medegenomen. De Amsterdamsche uitgever F.C. Buhrmann, die omstreeks 1860 een "Gids voor landverhuizers naar de Kaap de Goede Hoop (samengesteld door A.C. Broekhoven, Kaapsche Hollander)" uitgaf, zal wel familie van H.T.B. geweest zyn. Waarschynlyk was F.C.B. ook de man van "het papier en de boeken."

Toen hier te lande in 1850, niettegenstaande de financiëele mislukking van de Animo-onderneming, een nieuwe poging werd op touw gezet om een handelsexpeditie naar de Delagoa-baai uitte-rusten, was Lauts al weer de man, die door een paar warm gestelde, en goed geschreven hoofdartikelen, o.a. in de Amst. Crt. van 22 Maart 1850 en ook in het Hlbd. van die dagen, de publieke opinie

(I3) Er bestonden quaesties tusschen Potgieter en de z.g. Volksraad-party. Toen het moeilyk bleek tot een bevredigende oplossing te komen, werd besloten, te wachten tot Smellekamp zou zyn teruggekeerd en dezen als arbiter, uitspraak te laten doen in de hangende geschillen. Wel een bewys voor den grooten invloed, die deze doortastende Nederlander onder de Boeren heeft uitgeoeffend.

hier te lande voor de zaak trachtte te winnen. Zeker niet het minst als gevolg dezer warme opwekkingen kwam het geld byeen, en kon de Vasco dd Gama, voor rekening van de Amsterdamsche firma Heemskerk, Knecht en Weimar ten Kate, onder Kapitein Tópper naar Delagoa-baai vertrekken. Doch in het tydperk, dat verlopen was tusschen het vertrek van de Animo en de voorbereiding van de Vasco dd Gama-expeditie, was Lauts niet werkeloos gebleven, zooals blykt uit de talryke artikelen, door hem in dagbladen en tyd-schriften gepubliceerd, en betrekking hebbende op Zuid-Afrika en de belangen der Hollandsche Afrikaanders. Zoo verschenen in 1848 in het Hbld twee uitvoerige artikelen (nrs. 5072 en 5133), waarin de Nederlandsche handel werd aangespoord, meer werk te maken van den veelbelovenden handel op Kaapstad en de verdere havens van de Kaap Kolonie. In het Hlbd. nr. 5300 van datzelfde jaar ('48) bepleit Lauts het goed recht der Emigranten-Boeren in Natal tegenover de Britsche aanmatigingen.

Het volgend jaar ('49) toornt Lauts in het Hlbd (nr. 5576) tegen de voorgenomen deportatie uit Engeland van misdadigers naar de Kaap Kolonie; in '50 schildert hy zynen landgenooten in het Hbld. (nr. 5706), in een zeer belangryk en interessant artikel, de lotgevallen van "De Afrikaansche Hollanders buiten de Kaap Kolonie."

In de Amsterd. Crt. had Lauts in de jaren '47-'50 onder meer de volgende artikelen over de Zuidafrikaansche aangelegenheden in het licht gegeven:

In nr. 98 van den jaargang '47 komt van Lauts' hand een uitvoerig artikel voor over de emigratie uit Nederland. De strekking van 's hoogleeraren betoog is, dat de stroom der emigranten behoort te worden afgeleid van de Vereenigde Staten en gericht op de Nederlandsche Koloniën in den Indischen Archipel. De schryver baseert zyn meening vooral op de overtuiging, dat het wenschelyk moet worden geacht, de Nederlandsche emigranten naar een nieuw Vaderland te brengen waar zy geen gevaar loopen, taal en nationale

zedes te verliezen. Zonderling genoeg, dat in dit verband door den .schryver niet in de allereerste plaats emigratie naar Zuid-Afrika - en speciaal naar het land der Boeren-Voortrekkers - werd aangeprezen. Den 7en Juni '47 verschynt in de Amster. Crt. (nr.132) een klemmend gesteld artikel, ^W waarin een historisch overzicht wordt gegeven van het ontstaan en het veldwinnen van den haat en den wrok der Boeren in de Kaap Kolonie tegen de Engelschen. Vooral wordt uitvoerig geschetst, in welken onduldbaren toestand de bewoners der grensdistricten verkeerden, tengevolge van de onophoudelyke diefstallen en geweldplegingen der grens-Kaffers. Het drieste optreden dier Kaffers is, naar Lauts uit de berichten der Kaapsche dagbladen meent te mogen afleiden, veelal het gevolg van de brood-dronkenheid en het wanbestuur der Britsche autoriteiten. Na het treurig lot der Kaapsche grensboeren te hebben geschilderd, besluit Lauts zyn stuk aldus:

" Wien bloedt niet het hart, wanneer hy de rampen leert kennen, welke op de grensbewoners der Kaapkolonie drukken, van welke zovelen tot den Nederlandschen stam behooren en ons als hunne broeders groeten, want zy noemen zich nog heden: Afrikaansche Hollanders"

Verder citeeren wy nog uit ditzelfde artikel deze klacht over het veldwinnen van den Engelschen invloed in en onmiddellyk om Kaapstad:

" Meer en meer ontwaart men het aan de (Kaapsche) jongelieden, welke door hunne ouders naar de Nederlandsche hoogeschole worden gezonden, dat de Nederlandsche geest aldaar (Kaapstad) verdwynt.

Slechts enkelen van hen, die sedert het jaar 1830 in Nederland hunne opvoeding hebben ontvangen, zullen ook hunne zonen naar het geboorteland hunner voorvaderen ter opvoeding zenden.

Ten einde het Britsch element te eerder te doen zegevieren, tracht men de Nederlandsche taal, zooveel mogelyk, te verdringen en door de Engelsche te doen vervangen. Weldra zal de taal der beschaving en van den goeden toon aan de Kaapstad, by uitsluiting, de Engelsche wezen.

Het Britsche bewind gaat ook alle aanraking met Nederland of Nederlanders uit alle krachten tegen. Aan het Nederlandsche gouvernement is het bekend, dat Nederlandsche oorlogschepen hoogst ongaarne in de Tafelbaai en in de Simonsbaai gezien worden. Nederlandsche handelschepen worden er zoo wel ontvangen, dat dezelfde reeders niet licht ten tweeden male daarheen een handelsonderneming wagen. Deze handelwyze achten de Engelschen met het door hen allerwege uitgebazuinde stelsel van liberaliteit bestaanbaar, wanneer zy en niet anderen, zich daaraan schuldig maken."

In de Amst. Crt. van 9 July '47 (nr.160) geeft Lauts een beknopte geschiedenis van den Grooten Trek, en van de verovering, de annexie door de Engelschen, en het verlaten van Natal door de Voortrekkers.

In nr. 21., van den 25 en Januari '48, bespreekt Lauts opnieuw in de Amst. Crt. den uiterst droevigen toestand der Kaapsche grensboeren. De nalatigheid der Britsche autoriteiten om de Boeren tegen de Kaffers te beschermen wordt daarin gestrengelyk afgekeurd.

Reeds een paar weken later, den 11en Februari (nr.36) laat Lauts een nieuwen toon hooren. De viering van het halve eeuwfeest van het Ned.Zendel. Genootschap, geeft onzen hoogleeraar aanleiding tot het schryven van een artikel over de "Zendelings taak in Nederland." Dit artikel is een geestdriftige opwekking, tot de Nederlanders gericht, om zich meer, dan tot dusver was geschied, de zaak der Zending in Zuid Afrika aan te trekken. Ook de Brochure van Groen van Prinsteren, getiteld: "Het Parysche Zendelings genootschap, werkzaam in Zuid. Afrika." had tot de publicatie van Lauts' zendings-artikel het hare bygedragen. Acht dagen later - den 19en Februari - verschynt wederom een omvangryk stuk van Lauts in de Amt. Crt. (no.43). Het behandelt de "Kerkelyke aangelegenheden der Kaap Kolonie."

In 1849 vindt Lauts verscheidene malen gelegenheid, uitvoerig

te wyzen op de grieven der Kaapkolonisten tegen de Britsche regeering. Vooral het plan van den toenmaligen Home Secretary, Grey, om van de Kaap een strafkolonie te maken in den trant van sommige deelen van Australië, wordt door Lauts herhaaldelyk met kracht veroordeeld. De grieven der grensboeren worden breed uitgemeten, en de kampioen der Hollandsche Afrikaanders juicht als de kloeke houding der Kapenaars voorkomt, dat het plannetje van Grey wordt ter uitvoer gelegd, en de schepen met bannelingen geruimen tyd met hun ryk gesorteerde lading boeven uit de Engelsche tuchthuizen voor de Kaapsche havensteden blyven liggen, zonder dat zy hun gedwongen passagiers kunnen aan land brengen. Men kent het eänd dezer historie: de schepen met gedeporteerden moeten ten slotte de Zuidafrikaansche kust verlaten en----- Lauts juicht om het nieuw bewys van moreele grootheid en van het gevoel van eigenwaarde, dat de stamverwanten hebben gegeven.

De artikelen, waarin onze hoogleeraar dezen triomf der Kapenaars breedvoerig geschetst heeft zyn te vinden in de Amst. Crt. van '49 (nrs. 53, 195, 242, 296 en 306).

Lauts' stuk in no.²⁹⁶ (14 Dec, 3e pag.) is nog opmerkelyk, omdat het een toespeling bevat op een Times-artikel-vermoedelyk verschenen omstreeks 20 Nov.-, waarin het City-blad zich be^{ke}haagt over de voortdurende zorgen en onkosten, die het bezit der Kaap Kolonie aan Engeland berokkent. Ook in verband met de zeer geprono^(*)ceerde Anti-Engelsche stemming der Kaapkolonisten, vraagt het blad zich af, of het eigenlyk maar niet beter zou wezen, de Kaap, aan de vroegere eigenaren, de Hollanders, terug te geven. Die uiting van een blad als de Times is, in het licht van de rol, welke dit blad later in de Zuidafrikaansche politiek van Engeland zou spelen, wel zeer zonderling. Het plan op zich zelf was trouwens zoo dwaas niet; het is later door tal van Engelschen opnieuw uitgesproken.

[Wy zyn genaderd tot den tyd, dat Lauts in de Amsterdamsche bladen een opwekking publiceerde om de Amsterdamsche firma Heemskerck, Knecht en Weimar ten Cate financiëel te steunen by hun plan om een handels-expeditie naar Delagoa-Baai uit te rusten, (Amst. Crt. van 22 Maart 1850, no. 70). Het geld kwam er, en de expeditie vertrok in Januari 1851. Smellekamp was opnieuw (voor de vierde maal) van de party; hy zou ditmaal echter voor goed in Zuid-Afrika blyven. Dat hy nog steeds met Lauts in relatie stond - en ook sedert van uit Zuid-Afrika bleef correspondeeren - houden wy voor zeker.

Die handelsexpeditie, welke Januari '51 vertrok, is zeer merkwaardig geweest. Het schip was de Vasco da Gama, de gezagvoerder zekere Kapitein Töpper. Behalve Smellekamp en de moeder van H.T. Buhrmann bevonden zich nog aan boord drie onderwyzers, die in die qualiteit onder de Boeren van Transvaal werkzaam wilden zyn. Het waren de heeren Van der Linden, Spruyt, en Poen. Wie de beide eerst genoemden uitzond, weten wy niet; wel is daarentegen bekend, dat Poen werd uitgezonden door de h.h. Ds. Bruinier, Ds. Posthumus Meyes en G.A.V. Limburg Brouwer. Destyds had men in Nederland een reeds byna tien jaar bestaande z.g. " Commissie ter behartiging van de godsdienstige belangen der Transvaalsche Republiek." Deze commissie had aanvankelyk bestaan uit de h.h. Prof. Rooyens, ds. W. Broers, ds. J.J. van Voorst, ds. J. B. H. Bruinier en den ouderling Jacob Swart. Maar prof. Rooyens was voor '51 reeds overleden; en de commissie zelve bestond in '53 uit de reeds vier genoemden, by wie zich nog hadden aangesloten de heeren G.A. van Limburg Brouwer en Ds. R. Posthumus Meyes (I4). Het waren laatstgenoemde beide heeren, die op verzoek van de reeders der expeditie, en in samenwerking met Ds. Bruinier, den heer Poen, een " tweede ranger " uitzonden. De daartoe benoedigde fondsen waren het resultaat " van een beroep op de Christelyke hulpvaardigheid, dat in Nederland nooit zonder weerklank blyft, en ook

(I4) En naar het schynt ook nog de heer J.E. de Vooght.

ditmaal niet vruchteloos was ". De ingekomen giften kwamen meest van onbekenden. Maar wy meenen ten onrechte, schryft dr. N. Mansvelt, in zyn werk " De betrekkingen tusschen Nederland en Zuid-Afrika," dat Poen's uitzending door ds. Posthumus Meyes c.s. uit eigen zak is betaald. De drie onderwyzers hebben zich later in Z. A. uitnemend gehouden, en Poen die zich op de uitreis had voorbereid om, waar dat verlangd zou worden, " een woord tot stichting te spreken," heeft ook als rondgaand predikant den Boeren-Voortrekkers voortreffelyke diensten bewezen. Maar de Vasco da Gama had toch geen eigenlyken predikant aan boord. Limburg Brouwer, Bruinier en Posthumus Meyes hebben later zelven verklaard, dat zy die uitzending niet hadden aangedurfd, omdat zy daartoe niet door de Emigranten officiëel gemachtigd waren. Deze bedeesheid was inderdaad tamelyk onverklaardbaar. Ten vorigen jare ('50) was door de Synode der Nederlandsch Hervormde Kerk een bede van de Transvaalsche Boeren ontvangen, om toch een predikant uit te zenden. Maar de Synode was - typisch Hollandsch - van oordeel, dat zy eigenlyk niet het aangewezen lichaam was om de Boeren aan een predikant te helpen. Ook vroeger hadden de Emigranten zich herhaaldelyk, zoowel - door bemiddeling van Smellekamp - tot Nederland, als direct tot de Kaapsche Synode gewend, maar nooit had hun ^{bede} gehoor gevonden. Wel waren in begin '43 ds. Ham en eenige jaren daarna ds. Stucki van ^{uit} Nederland naar de Emigranten op weg gegaan, doch te Lorencø Marques stierf Mevr. Ham, wat haar man van zyn doorreis naar de Emigranten deed afzien; en ds. Stucki overleed aan boord, nog voor hy de haven zyner bestemming had bereikt. Maar by die twee pogingen had het niet mogen blyven, vooral niet na de verschyning van Lauts' boek. De Kaapsche Synode zond wel zoo nu en dan een paar predikanten, die de beide republieken doorreisden, doch er zich niet blyvend vestigden; er was in die jaren aan de Kaap zelf trouwens een groot tekort aan predikanten. Maar daar wist men zeer goed, hoezeer de Boeren smachten naar een predikant, zooals o.m. blykt uit een schryven van den Kaapschen predikant Faure, die omstreeks het jaar '53 aan een der leden van

de " Commissie ter behartiging van de godsdienstige belangen der Transvaalsche Republiek " het volgende deed weten: "Doe toch wat ge kunt, om voor de Hollandsche Emigranten benoorden de Vaal-rivier eenen leeraar uit te zenden. Er is een groote oogst, zonder eenen arbeider. De arme lieden daar reikhalzen naar eenen geestelyken leeraar, en vooralsnog is er geen vooruitzicht, dat wy hen uit deze kolonie zullen kunnen voorzien; want ook hier is nog gebrek." Toen de Vasco dd Gama in het Vaderland terugkeerden bracht zy van de Emigranten een beroepsbrief in blanco mede, geadresseerd aan de reeders. Die brief werd door de heeren Heemskerk, Knecht & Weimar ten Cate gesteld in handen der "Commissie ter behartiging van de godsdienstige belangen". Niet ten onrechte deden de Emigranten hun beroepsbrief vergezeld gaan van een begeleidend schryven, waarin zy de Commissie "reeds bescheidenlyk van te groote schroomvalligheid beschuldigden, omdat die geen leeraar op eigen gezag had durven uitzenden, wat door hen niet anders dan ^{als} een uitnemende weldaad zou zyn aangenomen."

Inderdaad: "al te groote schroomvalligheid," dat waren de juiste woorden, en zoo dacht Lauts er ook over. Hy nam daarom de zaak maar in eigen hand en zond zonder daartoe speciaal door iemand te zyn gemachtigd, zelf een predikant uit: den theolog.cand. Dirk v.d. Hoff, die na door de Commissie tot de Oost en West Indische zaken behoorlyk geordend te zyn, in het najaar van 1852 de reis aanvaardde. De komst en het arbeiden ^{van} ds. v.d. Hoff in Transvaal is van grooten en verreikenden invloed geweest op het politiek en geestelyk leven in de Zuid-Afrikaansche Republiek, en als zoodanig heeft Lauts door deze daad van hieruit zeer krachtig ingegrepen in den loop der dingen ginds. Wy hebben de oorzaken, die Lauts er toe brachten op eigen gezag V.d.Hoff uit te zenden, eenigszins uitvoerig behandeld, omdat daarover door twee historici van naam op wel wat heel schamperen toon is geoordeeld. Zoo schreef John Mc. Carter, in zyn "Geschiedenis der Nederd. Gereformeerde Kerk in Zuid. Afrika.":

" Hetzelfde jaar ('53) arriveerde uit Holland de Wel. Eerw.D.v. d. Hoff, die zyn ordening had als leeraar voor de Kaap de Goede Hoop. Hy produceerde by de vertegenwoordigers der Koloniale Kerk te Kaapstad eene aanstelling hem gegeven door zekeren heer Lauts (in Holland) tot leeraar in het Overvaalsche, op grond waarvan hy herwaarts gekomen was." Op denzelfden kleineerenden toon laat zich ds. Lion Cachet uit over Lauts in zyn "Worstelstryd der Transvalers". Men leest in genoemde werk (3e druk, pag. 32I):

" Van der Hoff arriveerde te Kaapstad, den 5en November 1852, en toonde, op de vraag naar zyne geloofsbrieven, een aanstelling tot predikant, hem door prof. Lauts gegeven, met bepaling van zyn salaris enz. Daar genoemde professor kwalyk by name in Transvaal bekend was, en op geenerlei wyse door de Transvalers gemachtigd om een predikant voor hen te beroepen, was de aanstelling van den heer Van der Hoff van geen kerkelyke waarde en werd hem beduid, dat hy liefst aan de Kaap moest blyven, tot men nader daaromtrent van de Transvaalsche gemeenten gehoord had."

Tot zoover Lion Cachet. De Transvaalsche gemeenten, "gehoord zynde", haalden V.d.Hoff met roerende geestdrift, ja byna als een vorst, in, en drongen er by hem op aan, dat alle banden met de Kerk der Kaap Kolonie zouden worden gebroken. V. d. Hoff moest toegeven en stichtte de Transvaalsche staatskerk, welke geheel onafhankelyk was van de Kaapsche Kerkgenootschappen. Hiermede vervulde hy slechts een door Pretorius, kort voor diens dood, uitgesproken wensch.

Het mag hier niet onvermeld blyven, dat zoowel Mc. Carter als Lion Cachet, in het kerkelyke felle tegenstanders zyn geweest van de door V.d. Hoff gestichte Nederd. Herv. Kerk in Transvaal. Misschien is dit - onbewust - van invloed geweest op hun geringschattend oordeel inzake de beteekenis van Lauts' persoonlyheid.

Dat de vraag: " Wien behoort Delagoa-baai " reeds in 1850 vele pennen in beweging bracht, behoeft niet te ^(be)vreemden. Reeds toentertyd was het een beproefde stelregel van de Britsche buitenlandsche politiek, dat alles, wat van niemand was, van Engeland was -

evenals alles, wat van iemand anders was, ook van Engeland was, of het althans behoorde te zyn. De Delagoa-baai was dus van Engeland. In de Shipping and Mercantile Gazette van de Kaap de Goede Hoop (van den 5en April 1850) kan men vinden, waarom.

Maar niet om die reden is het artikel der Sh. a. M. G. voor ons Nederlanders van belang. Wel is het dit om de buitengewoon cynische en openhartige beschouwingen, die er in voorkomen over de Britsche expansiepolitiek in Zuid. Afrika. "Laat" - zoo schryft de Sh. a. M. G. - "de Nederlanders maar gerust onder eigen vlag (15) handel dryven op Delagoa-baai, en daar de stichting eener groote handelsstad voorbereiden. Wy annexeeren de Boeren-staten later toch wel; Laat de Emigranten dus maar kalm hun gang gaan met het onderwerpen der Kaffers. Als zy daarmee gereed zyn gekomen, komen wy, en plukken de vruchten van het werk." En dan waagt dit beminnelijke blad zich aan de voorspelling, dat binnen een kwart eeuw (omstreeks 1875 dus) te Delagoa-baai een nieuw Canton, Calcutta of New-Orleans zal zyn uit de grond opgerezen, waarboven dan de Britsche vlag zou worden geplant. Lauts liet zich door dit kwaadaardig artikel uit zyn evenwicht brengen; hy werd boos en schreef een (naar het ons voorkomt) zeer overbodige repliek.

In de Amst. Crt. van 31 Juli 1850 (No.179) zet hy in een scherpzinnig betoog uiteen, waarom de eigendomsrechten der Portugeezen op de Delagoa-baai, niet door de Engelschen kunnen worden weggeredeneerd. Lauts' stuk eindigt aldus: "Wy vertrouwen nochtans, dat het Portugeesch gouvernement op zyne hoede zal wezen om eene schending van het volkenregt, als waarmede de Gazette dreigt, in geenen deele te dulden."

Reeds in den aanvang van '47 gaf Lauts in zyn reeds herhaaldelyk door ons genoemd geschrift over de "Kaapsche Landverhuizers" uiting aan zyn overtuiging, dat Zuid-Afrika voor Nederlanders by uitstek aangewezen was om als nieuw vaderland te worden aangenomen, zoo zy het plan mochten koesteren, in den vreemde hun geluk te gaan beproeven. "Behalve aan predikanten en schoolonderwyzers" - zoo lezen wy op pag. 33 - "hebben zy (de Emigranten) behoefte aan (15) De Animo en de Vasco dā Gama voeren onder Portugeesche vlag.

artsen, wondhealers en aan velerlei bedryven welke in een beschaafde maatschappy onmisbaar zyn. Wie denkt hier niet aan timmerlieden, en wagenmakers, aan smeden en slotemakers, aan metselaars en zadelmakers, en wie weet aan hoevele anderen meer. Leerlooyery, zeemtouwery, en bovendien menige takken van nyverheid, waartoe wetenschappelyke opleiding of voorbereiding onmisbaar is, zullen, hieraan valt niet te twyfelen, den landverhuizers welkom wezen. Jonge Mannen met het boerenbedryf, de zuivekteelt en alles wat daartoe betrekking heeft, bekend, zullen door hunne stamgenooten, in de binnenlanden van Afrika, met blydschap worden ontvangen. Er is derhalve, - wie had dit durven hopen, - eene gelegenheid, eene deur open voor die inboorlingen van Nederland, welke den Vaderlandschen bodem wenschen te verlaten, om een nieuw vaderland te zoeken; hetzy dan ^{dat} wel of kwalyk begrepene godsdienstige angstvalligheid, of ook andere bedenkingen en overleggingen, van meer wereldschen of tydelyken aard, hunne beweegredenen mogen wezen. Zoo ergens, zuklen die bekommerden, daar te midden hunner stamgenooten, vinden wat zy zoeken en van hunne bekommeringen verlost worden. Daar zullen zy bovendien hunne zelfstandigheid, taal of zeden niet behoeven te verloochenen, noch gevaar loopen die te verliezen. Daar zullen zelfs hunne kinds kinderen niet versmelten in eene andere natie, om als Nederlanders verloren te gaan.

Wat zyn er - helaas - sedert den dag dat Lauts deze voortrefelyke regelen het licht deed zien, hier te lande niet een kansen om het Nederlandsche element in Zuid-Afrika te versterken verzuimd. Gelukkig dat men, na den jongen oorlog in Zuid-Afrika ingezien heeft, dat de bevordering der emigratie uit Nederland naar Zuid-Afrika met kracht behoort te worden ter hand genomen.

Op bladzy 137 voegt Lauts Hieraan nog het volgende toe:

" Aan ieder landverhuizer is in het nieuwe Vaderland 3000 morgen lands toebedeeld. Daardoor zyn zy in de gelegenheid, Hottentotten, Kaffers of andere vrye menschen als arbeiders op hunne hoeven toe te laten. Vyf gezinnen dier minbeschaafde menschen mag elk landeigenaar by zich op zyn land hebben. Iedere hoeve vormt dus een gehucht

op zich zelve, daar iedere kleurling gewoonlyk verscheidene vrouwen en kinderen heeft."

Op dit aambeeld van emigratie uit Nederland naar Zuid-Afrika is Lauts blyven ~~in~~ hameren, meer dan twintig jaar lang. Zoo publiceerde hy in de Amst. Crt. van 17 Oct. 1851, No. 246, onder den titel " Landverhuizing " een krachtig pleidooi voor emigratie naar Zuid-Afrika.

De voordeelen werden in den breede opgesomd, terwyl, daarentegen, met klem werd gewaarschuwd tegen landverhuizing naar de Vereenigde Staten. Volgens Lauts zouden warmoezeniers, boerenknechts, dienstboden, en vooral ook jongedochters, artsen en schoolmeesters in Zuid-Afrika een goede toekomst vinden, ^mMits die landverhuizers zyn van de goede soort, d.w.z. matig, vlytig en van goede zeden. Lauts spreekt in ditzelfde artikel het vermoeden uit, dat de een of andere reedery te Amsterdam of te Rotterdam die haar eigen belang verstaat, wel landverhuizers zou kunnen overbrengen, zonder vooruitbetaling te eischen, altyd voor het geval dat zy zou te doen hebben met matige, kuische en van goede geschriften voorziene landverhuizers. Die reedery zou dan door middel van een agent te Kaapstad, of elders in Zuid-Afrika, kunnen zorgen voor de plaatsing der emigranten in passende betrekkingen.

Lauts zou het evenwel niet by beschouwingen en artikelen laten. In het Handelsblad van 10 April 1854 (No. 6968) komt een schryving ^{en} voor van een Nederlandsch onderwyzer, die zich te voren in Zuid-Afrika gevestigd had, zekeren Mt. Noome. Deze heer N. komt in dit stukje op tegen de lasteringen die in London, en met name door Livingstone's reisverhalen, over de Transvaalsche Boeren werden verspreid. Lauts had reeds vroeger in verschillende Nederlandsche bladen die lasteringen weerlegd, en plaatste een met zyn naam geteekende noot onder den brief van Noome. Of dikt voor Lauts aanleiding was geweest, zich met Noome in verbinding te stellen, dan wel of de brief direct aan Lauts was gezonden met het verzoek, voor de plaatsing in een Nederlandsch blad te willen zorgen, weten wy niet.

Wel daarentegen, staat het vast, dat Noome, die zich omstreeks dien tyd te Graaff-Reinet moet hebben gevestigd, daar in September '55 een commissie oprichtte, die zich ten doel stelde, jeüdig^e immigranten uit Nederland te laten komen. Het ligt o.i. voor de hand, dat Lauts aan de oprichting dier commissie niet vreemd zal zyn gebleven. Het is b. v. een uitgemaakte zaak, dat de werkzaamheden der commissie door onzen hoogleeraar met de grootste belangstelling werden gevolgd. Herhaaldelyk toch wordt in brieven uit Zuid-Afrika, welke door Lauts' tusschenkomst in de Nederlandsche bladen verschenen, van die jeüdig^e landverhuizers melding gemaakt. Misschien is het niet overbodig, hier de opmerking te maken, dat de Maatschappy, die behalve kantoren te Graaff-Reinet en te Kaapstad, ook een vertegenwoordiging in Amsterdam scheen te hebben, meer lette op de quantiteit dan op de qualiteit der door haar tusschenkomst uit Nederland gezonden jongelieden. In een reisbeschryving, uitgegeven door de Weensche reizigster Ida Pfeiffer die in '56 met een Hollandsch^e schip naar Kaapstad vertrok, deelt deze het een en ander mede over een gezelschap jeugdige Hollandsche emigranten, die ook voor Kaapstad bestemd waren." Zulk een uitschot ", zoo verklaarde de dame, die anders in haar avontuurlyk leven al heel wat meegemaakt en gezien had, "zag ik nimmer byeen." Deze ontboezening der bereisde Weensche verklaart dan ook, hoe het komt, dat de vroeger in Zuid-Afrika zoo geëerde en geachte Nederlandsche naam, na '56 heel wat geleden heeft. Zoo zelfs, dat de Nederlandsche predikant Beyer, die in '61 Kaapstad aandeed, op zyn reis naar Reddersburg, de zwarte kinderen in de hoofdstad der Kaapkolonie op straat hoorde zingen:

" Holland is gebouwd op palen, palen, palen.

" De duivel zal ze halen, halen, halen.

Dat ook de Nederlandsche landverhuizers, die in '61, tegelyk met Ds. Beyer, de reis naar Kaapstad deden, niet van de beste soort waren blykt wel uit de volgende verzuchting in diens " Journal " :

" Deze tyd op reede, was voor my zeer onbestendig; - de eene passagier vóór, de andere na, behalve eenige die verder moesten, gingen met hunne goederen ontschepen, aan wal, en helaas! sommigen leefden dadelyk in allerlei zedeloosheid en dronkenschap;- anderen, ja byna alle, vonden algeheele teleurstelling;- men ziet alhier thans op zedigheid en eerbaarheid, 't welk tot eere verstrekt; en - treurige gedachte! zy hadden zich daarentegen groote en verhevene illusiën aan de Kaapstad voorgesteld, doch vonden ze niet eh gedroegen zich, althans ~~ve~~ vele, zelfs liederlyk en zullen eerstdaags het vuur in hunnen boezem moeten dragen, gelyk er reeds zoo vele emigranten, bedelende als 't ware, op straat zyn."

De berichten, die Lauts van zyn correspondenten in Zuid-Afrika ontving, luiden veel gunstiger. Zoo lezen wy in de Amst. Crt. van 7 Oct. 1857. (No. 237):

" Men schryft van Graaff-Reynet (Kaap-Kolonie) van de eerste dagen van Mei:

De Cmmissie, alhier in September 1855 gevormd voor het overkomen van jeugdige emigranten uit Holland, heeft het genoeg te ondervinden, dat die jongelieden allen aan hunne dienstheeren voldoening geven en een goede gezondheid genieten."

De Amst. Crt. van 10 Dec. 1857, bevat een brief van Port-Elizabeth (Algoabaai) van einde Augustus van dat jaar. Daarin komt o.m. ook de volgende passage voor:

" ----- Van Graaff-Reynet vernemen wy, dat de jeugdige landverhuizers, die daar uit Holland zyn aangekomen, in het algemeen zeer voldoen. Vele van die jongelieden zyn nog te zwak om zwaar werk te verrichten, maar door de gezonde lucht en vooral door de goede voeding, zien zy er reeds veel beter uit dan toen zy in 't begin van het jaar in deze streken aankwamen. Het is te hoopen, dat er binnen een maand of wat weer nieuwe aanvoer komt, want iedereen in de omstreken van Graaff-Reynet wil gaarne van die jeugdige Hollanders in dienst hebben."

Het moet van ons hart, dat wy die jeugdige Hollanders, die nog

zoo zwak waren en door de gezonde lucht en goede voeding zoo waren bygekomen " niet kunnen houden voor veel meer, dan Mevr. Ida Pfeiffer er in had gezien: uitschot uit de achterbuurten onzer groote steden.

De Amst. Crt. van 10 Maart 1858 brengt een nieuw bewys van Lauts' belangstelling voor de emigratie naar Zuid-Afrika: een artikel, waaraan wy het volgende ontleenen:

" Wy behoeven niet naar bewyzen te zoeken om te verzekeren, dat de vaart op Zuid-Afrika begint toe te nemen. Immer hier (Amsterdam) liggen twee schepen in lading naar de Kaap de Goede Hoop. De Isaac da Costa zal nog in den loop dezer maand vertrekken en de Estafette denkelyk tegen de helft der maand April. Naar wy vernemen, hebben zich by beide reeds een aantal passagiers aangegeven, grootendeels personen, die met een talryk gezin naar Zuid-Afrika vertrekken. Voor hen die een landbouwbedryf willen aanvangen is het meest wenschelyk aan boord van de Estafette als passagier~~s~~ voor Natal plaats te nemen, daar de Isaac da Costa geen passagiers medeneemt verder dan de Kaapstad, en men moeite en geld ~~intwint~~ met regelregt naar Port Natal sloop te gaan, wanneer men in dat district, of den Vrystaat, of de Republiek zich wensch~~t~~ neder te zetten. Zyn wy wel geïnformeerd dan moet er inzonderheid eene gunstige gelegenheid bestaan voor hen, die landeigenaars in de Republiek wenschen te worden. Hoe geheel verschillend is dit niet hier te lande, waar de landeryen als met den dag duurden~~en~~ worden."

In het Hbld. van 28 Juli 1858, No. 8301, doet Lauts een door hem uit Kaapstad ontvangen brief afdrukken. Dit epistel handelt hoofdzakelyk over den Basoeto-oorlog van de Vrystaters, doch bevat ook deze merkwaardige zinsneden.

" Intusschen wil het Engelsche gouvernement de landverhuizer~~s~~^{en} van Nederlanders volstrekt niet bevorderen, die van Duitschers met hun gezinnen wordt maar flauwelyk ondersteund, alhoewel wy daarop onze hoop bouwen, om de twee duizend Duitse soldaten van het vreemdenlegioen (16), die op de grenzen van Britsch Kaffraria zyn gevestigd, aan vrouwen te helpen. Met Engelsche landverhuizers is men hier te

lande niet ingenomen, zoodat men, evenals ten aanzien der jeugdige emigranten uit Holland is geschied, ook voor volwassenen uit het oude vaderland, vryen overtocht zal dienen uit te loven."

Den IIen Aug. 1858 werden in het Handelsblad No. 8313 een paar zeer belangryke brieven uit Kaapstad opgenomen, door Lauts aan de redactie verstrekt. Behalve uitvoerige mededeelingen over emigratie in Zuid-Afrika van Duitschers en Engelschen vonden wy daarin over landverhuizing van Nederlanders het volgende:

" ----- Wat de immigratie aangaat, wy hebben onlangs een schip met ruim honderd landverhuizers uit Nederland in de Tafelbaai zien aankomen, en met leedwezen ondervonden, wat tot nog toe niet gebeurd was, dat er vry wat zieken aan boord waren. Enige jonge kinderen waren overleden. Binnenkort zien wy meer schepen met passagiers voor Zuid-Afrika tegemoet, en ook weldra een aantal jeugdige emigranten van beiderlei kunne. Over dat volkje zyn de Boeren en andere ingezetenen zeer voldaan."

Het bestek van dit opstel verbiedt ons alle artikelen te nemen, waarin Lauts het Nederlandsche volk wyst op het groote belang eener consequente en krachtige landverhuizing naar Zuid-Afrika. Byna elk opstel van zyn hand bevat- nu eens in enkele regels, dan weer in een halve of kwart kolom,- een aanpryzyng der landverhuizing naar Zuid-Afrika.

Zoo willen wy dan ook alleen nog maar aanstippen Lauts' inderdaad zeer belangryk artikel over " Landverhuizing " in het Handelsblad van 12 Juni 1855 (No. 7332) en van 29 Juni (7374). In een ~~der~~ dier beide Nrs. komt nog een wel merkwaardige mededeeling voor over de vestiging van een Nederlandsch planter, uit Java, in Natal.

Wy willen onze opsomming van Lauts' verdiensten voor de emigratie besluiten met vermelding van de uitnemende pleidooien van den hoogleeraar voor de zaak, die hem zoozeer ter harte ging, verschenen in het Hlbd van 17 Juni 1855 (No. 6714) en in het nummer van 15 Sept. 1858. In dit laatste artikel weerlegt Lauts een vroeger verschenen

(16) Uit den Krim-oorlog.

stuk van zekeren heer A.v.d.Hoop Jr. die het emigreeren naar Zuid-Afrika in het Handelsblad sterk had ontraden. Deze v.d.Hoop was kort voor Nieuwjaar 1858 uit Holland te Kaapstad gearriveerd. Hy werd, niet lang daarna aangesteld tot leeraar in de oude talen aan het gymnasium te Paarl. Het stuk van van der Hoop in het Hlbd. was den 13en Aug. '58 verschenen. Een der door den schryver te berde gebrachte feiten was de z.g. mishandeling, welke een jeugdig Hollandsch immigrant, zekere Bart Ketting van Amsterdam, van zyn baas, van wien hy was weggelopen, had moeten verduren.

Onmiddellyk na de verschyning van van der Hoop's artikel, schreven Lauts en F. Beelaerts van Blokland ~~van van der Hoop~~ (alleen eerstgenoemde onderteekende het stuk, dat echter van beiden afkomstig was), een kort woord van verweer. In zyn groot artikel van 15en Sept. '58, kwam Lauts uitvoerig terug op de quaestie - Ketting. Het bleek, dat op verzoek van de volgende vier Hollanders in Kaapstad: v.d. Hoop, J.H. van Enter, H.P.Wiegman en P.C.Willems, de zaak - Ketting door den advocaat Mr.Proes (ook een Nederlander) onderzocht was, welke laatste de klacht van den jeugdigen Ketting tegen zyn baas ongegrond bevond. Men zie verder over de quaestie - Ketting De Zuid Afrikaan van 12 Juli '58 en Het Volksblad van den 8en Julie van dat jaar. Dat Lauts zich zoo krachtig teweer stelde tegen pogingen om den arbeid van het comité ter uitzending van jeugdige emigranten te bemoeilyken, doet wel vermoeden, dat hy tot bedoeld comité in nauwe betrekking heeft gestaan.

Niet zonder trots schreef hy by gelegenheid der bovenvermelde polemiek, dat er toen (Sept. '58) reeds een goede 600 emigranten naar Zuid-Afrika waren vertrokken. Neemt men in aanmerking dat Mt.Noome Jr. zyn comité eerst in September '55 had opgericht, dan zyn de resultaten in dat korte tydsverloop lang niet gering te noemen.

In 1854 verscheen by den uitgever N.de Zwaan te Utrecht een brochure, getiteld "Een woord uit Zuid-Afrika aan Protestantsche Nederlanders, voorstanders van zendelingzaak en evangelie".

Schryver was zekere J. Groenendaal, een Nederlander, die het geschrift in de maanden October en December van het vorige jaar te Grikaland had opgesteld. Groenendaal heeft by de onderhandelingen der Emigranten met de Britsche commissarissen over de onafhankelykverklaring van den Oranje-Vrystaat een belangryke rol gespeeld. In Lauts' artikelen in de Nederlandsche couranten van '53, '54 en '55 wordt de naam Groenendaal herhaaldelyk met lof vermeld. Na de onafhankelykverklaring schynt Gr. eenigen tyd te zyn opgetreden als Staatssecretaris der jonge republiek. Uit een en ander blykt voldoende, dat Groenendaals invloed in den Vrystaat in die jaren groot moet zyn geweest, en het dan ook vermoedelyk op zyn instigatie geweest, dat de eerste Vrystaatsche president, Hoffmann, Lauts benoemde tot "Konsul en agent van den Vrystaat". Wy achten dit te waarschylyker, omdat Groenendaal kennis droeg van de onvermoeide pogingen, door Prof. Lauts te allen tyde in het werk gesteld om den goeden naam der Emigranten te verdedigen tegen de lasterlyke aantygingen, aan welke zy van de zyde van sommige Britsche zendingen en zendingsgenootschappen blootstonden. Reeds de aanhef van Groenendaals brochure van '54 levert daarvoor het bewys.

Die aanhef luidt:-

"Uit de verdedigende toelichting, U door prof. Lauts dit jaar gegeven (17) aangaande de beschuldiging tegen onze Taal- en Stammenooten over de Vaalrivier, door Fransche en Engelsche zendelingen, is my niet voor de eerste maal gebleken ----- enz."

Dat de benoeming van Lauts tot consul van den Vrystaat hier te lande in hooge kringen met vreugde werd begroet leert ons de bekende brief van Koning Willem III aan president Hoffmann, waarin o,m. deze zinsnede voorkomt:

(17) Groenendaal bedoelt hier Lauts' artikelen in het Zondagsblad van 27 Maart en 21 Juli '53. De stukken van Lauts in het Hlbd. van 7 No-

vember en het Zondagsblad van 13 November, waren Groenendaal nog niet bekend, toen hy zyn brochure opstelde. Het is zeer waarschylyk, dat Groenendaal's "Een woord uit Zuid Afrika", door prof. Lauts zelf voor de pers is gereed gemaakt. Dit schynt te blyken uit een noot in de

brochure voorkomende die van Lauts afkomstig moet zyn. Ook de keuze van een Utrechtschen uitgever schynt te pleiten voor die veronderstelling. Lauts woonde in '54 in genoemde stad.

" Het was my daarom hoogst aangenaam den Oranje- Vrystaat al dadelijk een bewys van erkenning te geven door my exequatur te verleen aan den door U hier te lande benoemden Consul. Door hem is namens UE. verlangd dat vlag en wapen door my aan Uw staat zouden worden geschonken."

Hoewel in dezen brief van wylen koning Willem III, gedateerd den 14en Juli '55-die in zyn geheel afgedrukt werd in het werk van Hofstede over de, Oranje - Vrystaat en in het boek van Dr. N. Mansvelt: " De Betrekkingen enz." - den naam van den nieuwen consul niet wordt gegeven, blykt uit een kort bericht in de Amst. Crt. van 14 Mei '55 (No. 115), dat het prof. Lauts is geweest. In dat blad toch lezen wy:

" Prof. Lauts, die sedert onderscheidene jaren zich zooveel moeite heeft gegeven tot bevordering der godsdienstige, zedelyke en maatschappelyke belangen onzer stamgenooten in Zuid-Afrika, is door het Nederlandsche gouvernement erkend geworden als konsul en agent van den Oranje-Vrystaat." Het zal niet gemakkelyk zyn na te gaan, van welken aard de betrekkingen tusschen den Vrystaat en De Nederlanden geweest zyn gedurende het korte tydperk van Lauts' consulairen arbeid in dienst van den Vrystaat. Het is b.v. aan Dr. Mansvelt niet mogen gelukken aan het departement Buitenlandsche Zaken te 's Hage de zoo gewenschte toestemming te erlangen tot het bestudeeren van archiefstukken, welke voor zyn nasporingen over den aard en den omvang der betrekkingen tusschen Nederland en Zuid-Afrika gedurende de XIXe Eeuw van belang zouden geweest zyn.

Reeds twee jaar na zyn benoeming, in '57 dus, trad Lauts als consul af. Hy werd als zoodanig opgevolg door Mr. C. Hiddingh, die, in opdracht van de reeds meermalen genoemde Commissie ter behartiging van de geestelyke belangen der Transvalers, in '56 naar Zuid-Afrika vertrok om daar op de plaats zelf een onderzoek naar de toestanden in te stellen. Het is ook Mr. Hiddingh geweest die den brief van koning Willem III te Bloemfontein aan den toenmaligen president, Boshoff, overhandigde. By Hiddingh's terugkeer in het vaderland

werd hy Lauts' opvolger. Deze laatste zou zich voortaan meer in het byzonder gaan wyden aan de behartiging der spesifiek Transvaalsche belangen. Hy treedt vanaf '57 op als Diplomatiek Agent der Zuid-Afrikaansche Republiek voor Nederland en Agent by de Noord-Amerikaansche Unie welke waardigheid hy tot aan zyn dood is blyven bekleeden, zooals o.a. blykt uit de gedrukte aankondiging van Lauts' overlyden. De overledene wordt daarin genoemd:

Diplomatiek Agent, niet Oud-Diplomatiek Agent.

Over één episode uit Lauts' arbeid voor de belangen der Hollandsche Afrikaanders willen wy slechts een kort woord zeggen. Wy hebben hier het oog op het betreuenswaardige feit, dat onze hoogleeraar het in '53 niet noodzakelyk of wenschelyk heeft geacht, veel welwillende aandacht te schenken aan de plannen en pogingen van J.J. Stuart, die enkele jaren tevoren, na lezing van Lauts' boek, naar Transvaal vertrok, en daar het vertrouwen wist te winnen van een der beroemste voormannen der Emigranten, Pretorius. Steun en vriendschap van Pretorius beleevende echter destyds in Transvaal: tegenwerking en wantrouwen van de zyde der volgelingen van Potgieter. En Potgieter en diens politiek vonden in de jaren kort voor en kort na zyn dood een yverig verdediger in den in het Lydenburgsche gevestigde Nederlander Bührman. Toen Stuart er dan ook in was geslaagd Pretorius- en door Pretorius den Volksraad- te winnen voor het beginsel van immigratie van Nederlanders, en ter verwezenlyking van zyn grootsche en lang niet onvervulbare plannen in '53 naar Nederland terugkeerde om daar geldelyken en moreelen bystand te zoeken, werden hem die zoo goed als geheel onthoude. De reden der mislukking- een onherstelbaren slag voor de ontwikkeling van den Nederlandschen invloed in Transvaal- was voor een deel te wyten aan het ietwat vage en onbestemde van Stuarts plannen, maar voor een niet minder groot deel ook aan Lauts' terughouding en actieve tegenwerking. Deze laatste, die op grond van door den reeder Knecht ontvangen inlichtingen- afkomstig uit den koker van Bührmann-Stuart of voor een niet serieuze man of voor een bedrieger schynt te

hebben gehouden, heeft den vertrouweling en afgezant van Pretorius nooit persoonlijk ontmoet. Wel had Stuart Lauts een onderhoud gevraagd, om te lezen een brief van van der Hoff te overhandigen, die hem ter bezorging was meegegeven, doch ten slotte kwam er niets van de ontmoeting. Lauts had in het Zondagsblad een fellen aanval op Stuart gepubliceerd. Uit den inhoud van bedoeld stuk blykt o.m. dat Stuarts weigering om in 1851 de reis naar Zuid-Afrika te doen met de Vasco de Gama kwaad bloed had gezet by Lauts en by de reeders van de Vasco d.G. Een persoonlijk onderhoud zou o.i veel misverstand tusschen deze beide mannen hebben uit den weg geruimd. Dat het onderhoud afsprong was echter meer nog de schuld van den lichtgeraakten Stuart dan van prof. Lauts. In Stuarts boek, De Hollandsche Afrikanen, vindt men daarover nog eenige onverkwikkelyke byzonderheden opgeteekend. Nader licht op de oorzaken van het niet zamenkomen van Stuart en Lauts wordt gegeven in een perspolemie tusschen deze beide heeren, te vinden in het Hlbd. van 1853 (Nrs 6824, 2e ed. en 6847). Het is wel zeer opmerkelyk, dat ook ~~Lauts~~-van der Hoff en Buhrmann het niet zamen hebben kunnen vinden, Van der Hoff was, vooral in den beginne, vurig aanhanger der Pretorius-party, en als zoodanig fel tegenstander van Buhrmann, die op zyn beurt weer krachtadig werd gesteund door Smellekamp. De stryd, die aanvankelyk niets anders was geweest dan een zuiver politieke worsteling om de oppermacht tusschen de party van Pretorius en de party van Potgieter- welke partyen ook na den dood der groote leiders waren blyven voortbestaan-ontaardde alras in een fellen kerkelyke twist. Smellekamp en Buhrmann verklaarden zigt tegenstanders van de door van der Hoff gestichte zelfstandige Transvaalsche Staatskerk; en het eind van het lied was dat Smellekamp in 1854 uit de Transvaal verbannen werd. Van der Hoff- of liever de Pretorius-party-had gezegevierd. In Nederland maakte de bekendwording van Smellekamps uitsetting een deplorabelen indruk, en de zekere schroom om zich met de zaken van Transvaal te bemoeien, die hier te lande altyd by velen heeft

bestaan, werd er slechts door verstrekt. Smellekamp vestigde zich nu te Bloemfontein en schynt zich daar de achting en toegenegenheid der Vrystaters te hebben verworven. Hy stierf daar ter stede in '66, op den 23en Mei.

Van de door Lauts na '52 in de Nederlandsche bladen gepubliceerde artikelen willem wy slechts enkele aanstippen. Zoo verscheen in de Amst.Crt. van 19 April 1856 (no.94) het volgende bericht, dat door bemiddeling van Lauts in handen der redactie was gekomen:

" De jongste tydingen van de Kaap de Goede Hoop brengen nieuws van den Oranje-Vrystaat, ook voor Nederland niet onbelangryk. Te Bloemfontein was een gezant of gemachtigde van Z.M. den Koning der Nederlanden aangekomen, overbrengende een antwoord van dien vorst op het schryven van den Staatspresident Hoffman, waarby door Z.H.E. kennis was gegeven dat de Vrystaat onafhankelyk door Groot Britannië was verklaard, houdende het verzoek, om ook door Z.M. als een vry volk te worden erkend, ten einde zooveel te eerder vriendschappelyke betrekkingen tusschen de wederzydsche stamgenooten mogten worden aangeknoopt. De brief van Z.M. was in alleszins gratieuse bewoordingen vervat. Verder blykt uit de ontvangene mededeelingen, dat de missië door den president Hoffman aan den Hoogleeraar Lauts te Utrecht opgedragen, alleszins naar wensch was uitgevoerd, daar de gemagtigde van Z.M. Koning Willem III in last had, de teekening van een wapenschild en eene nationale vlag voor den Oranje-Vrystaat, als blyk van welwillendheid van den afstammeling van het Huis van Oranje, aan den Staatspresident te overhandigen. De ingezetenen waren zeer verheugd over die belangstelling van het Nederlandsche gouvernement. De zending van een diplomatiek persoon scheen hun bovenal van gewigt, als daaruit tegemoet ziende een innige vriendschapsband tusschen het oude moederland en de nieuwe republiek. Die heugelyke gebeurtenis wordt beschouwd als een nieuwe dageraad van welvaart voor de Afrikaansche Hollanders."

In de Nrs. 6570, 6571 en 6582 van het Hlbd. van 1853 verschenen drie artikelen over : 1. Toestand der Kaap-Kolonie; 11. Onafhankelyke Boeren, en 111. De Nieuwste Toestand.

Deze artikelen, die door de sluiting van het Zandrivier-tractaat waren geïnspireerd en natuurlyk van Louts afkomstig waren, trokken zeer de aandacht. Toen b.v. in het volgend jaar door de "Commissie ter Behartiging van de Godsdienstige Behoeften der Transvalers" een beroep op de natie werd gedaan om geld byeen te krygen voor de uitzending van een predikant (18), verwezen de heeren predikanten, die de Commissie vormden, naar deze drie artikelen. Het beroep op de natie bracht, naar Louts later heeft medegedeeld, meer dan 4000 gulden op. Niet zonder eenige aarzeling willen wy hier verder nog releveeren, dat in het 3e artikel (no.6582) door Louts de wensche-lykheid werd betoogd van 't verwezenlyken van een plan, dat nog in dit jaar door een gezaghebbend Nederlander "voorloopig" onuitvoerbaar werd verklaard: de opening eener directe, geregelde scheepvaartverbinding tusschen de Nederlandsche havens en Transvaal (Delagoabaai). Wel spreekt Louts niet van een scheepvaartverbinding doch van "een geregeld verkeer tusschen Nederland en het Transvaalsche gebied," maar de bedoeling blyft hetzelfde. Na vyftig jaren overwegens nog ----- "voorloopig" onuitvoerbaar. Hoe jammer toch; alles had zoo heel anders kunnen zyn.

In het Hlbd. van 7 April 1853 (No. 6654) wordt veel aardigs medegedeeld over een feestmaal, dat eenige maanden voor dien te Mooirivier aan Pretorius was aangeboden. Pretorius kreeg by die gelegenheid een gouden medaille en hield een rede waarin hy o.m. met dankbaarheid ook de aankomst van Ds.v.d.Hoff te Kaapstad vermeldde. (19).

Het Hlbd. van 13 Maart 1854 bevat een stuk, dat wel door Louts geschreven werd. Het behandelt de kerkelyke toestanden in Transvaal, en geeft een uitvoerig relaas van de belangryke kerkvergadering, die in begin Aug. '53 te Rustenburg werd gehouden, en waar de z.g. Transvaalsche Staatskerk zich constitueerde als een van de Kaapsche Synode onafhankelyke Kerk.

Op diezelfde Kerkvergadering werd "uit vrees en afkeer voor de K. K. Kerk" bepaald, dat buiten de gevestigde Ned. Geref. Kerk

(18)Ds. Heyningen werd later door de "Commissie" uitgezonden.

(19) Zie volgende pagina.

geen andere zou worden toegelaten. Hoe kerksch ook, keurde Lauts toch deze z.i. onvryzinnige bepaling onomwonden af.

In het Hlbd. van 20 April 1854 (No. 6977) vermeldt Lauts, dat de naamsverandering van " Transvaalsche Republiek " in " Zuid-Afrikaansche Republiek " haar beslag heeft gekregen, en pryst hy het genomen besluit ten zeerste. Hetzelfde artikel bevat nog het volgende zinnetje, dat wy het afschryven waard achten:

" Nogtans is het aldaar (Transvaal), dat men het oog gevestigd houdt op het oude vaderland, en uit Nederland verwacht men al die hulp en ondersteuning, zoowel uit zedelyk als uit stoffelyk oogpunt, welke de Republiek zal behoeven."

Belangryk ook zyn Lauts' beschouwingen, neergelegd in het Hlbd. van 26 Juli '56 (no. 7680) en 11 Aug. 1858 (8313.)

Maar het is inderdaad noodig, het citeeren te staken, want er zou geen eind aan komen. Om zeer beknopt een denkbeeld te geven van de omvangrykheid van Lauts' journalistieken arbeid, slechts het volgende: Lauts heeft van 1834 tot 1855 geregeld medegewerkt aan de Utrechtsche Courant; in later jaren werkte hy nog slechts zelden voor dat blad. Voor de Avondbode, van C. G. Withuys, leverde hy stukken van 1837 tot 1841. Toen de Avondbode echter ophield te verschynen- dus te beginnen met 1841- werd prof. Lauts vast medewerker aan het Alg. Handelsblad. Dit duurde echter slechts tot den dood van van der Biesen. Daar de geest der Courant voor die dagen ultraliberaal begon te worden verminderden Lauts' artikelen. Nadat Vissering het Hlbd. had verlaten, noodigde hy Lauts uit ~~vanaf 1847. Toen Vissering-~~ mede te werken aan de Amsterdamsche Courant. Dit ~~wondt~~ dan ook plaats vanaf 1847. Toen Vissering de z.g. Ultra-liberale beginselen tot de zyne had gemaakt (wat betreft zyn begrippen over koloniale politiek), begon Lauts minder voor het Hlbd. te schryven; na het optreden van H. Boom als redacteur nam het aantal artikelen weer toe, doch ten-

(19) Dit artikel is naar alle waarschyndykheid niet van Lauts afkomstig. Het leert echter, hoezeer een man als Pretorius Lauts' initiatief inzake v.d. Hoff. op prys heeft gesteld.

slotte kwam de redactie van ^{het} Hlbd. in handen van de Bull, wat Lauts' medewerking tot een minimum beperkte.

In het Zondagsblad verschenen zoo nu en dan artikelen zoolang v.d. Vliet leefde. Sedert 1856 werden van Lauts stukken geplaatst " in Protestantschen geest " in de 's Gravenhaagsche Nieuwsbode (redacteur: Sandbrinck), daarna in 't Residentieblad en tenslotte, na de wederverschyning van het 's Gravenhaagsche Nieuwsblad, wederom in het laatste orgaan. Voor de Amersfoortsche Courant van de jaren 1857 en 1858 werd door Lauts veel geleverd; de schryver liet den redacteur vryheid ~~in~~ die stukken, des verlangd, te wyzigen of er wat aan toe te voegen.

Het Weekblad voor Nederlandsch Indië publiceerde nu en dan iets van de hand van Lauts. Die stukken waren soms onderteekend, andere keeren weer niet. Onder de in genoemd weekblad verschenen artikelen zyn er over de Kokos-eilanden, over Japan enz. Verder zyn over literarische onderwerpen in de jaren 1820 tot 1830 heel wat artikelen van Lauts opgenomen in het Journal de Bruxelles.

Onder de tydschriften, aan welke Lauts heeft medegewerkt, noemen wy het eerst de Bydragen over boeken- en menschenkennis, voor welk orgaan de hoogleeraar boekbeoordeelingen leverde gedurende de jaren '32, '33, '34 en '35.

Van '32 af schreef Lauts vry geregeld in de Kunst en Letterbode. Het Oudheidkundig Tydschrift bevatte een enkele maal iets van hem, doch niet meer na 1850.

Dan werkte Lauts mede aan de Handelingen en Berigten over het Zeewezen. Wat door hem in de "Handelingen" werd geplaatst, was altyd onderteekend. Na '50 hielden de bydragen op. Nog werden door Lauts met artikelen en stukken gesteund de volgende tydschriften : Bydragen over het Schoolwezen-, de Letteroefeningen-, de tweemaal 's maads verschynende Tyd,- Onze Tyd,- Europa (van Lagerwey),- Volksbeschaving en Volksheil,- en om er maar een eind aan te maken, de Messenger de Gand.

Voorwaar een lyst, die er wezen mag. Het spreekt natuurlyk vanzelf, dat slechts de groote minderheid der artikelen, verschenen in de genoemde dagbladen en tydschriften, betrekking hebben op Zuid-Afrika en de Nederlandsche belangen in dat werelddeel. Maar toch ook tal van artikelen die daarop wél betrekking hebben. Zoo moeten van Lauts de volgende tydschriftartikelen bestaan, die wy niet hebben kunnen terugvinden: A. W. J. Pretorius (1853); Neerlands Afstammelingen in Zuid-Afrika (1850); Reis door de Souvereiniteit (1850); en Landverhuizing naar Zuid-Afrika (1853). x x x)-

Vóór wy ons artikel besluiten, willen wy nog een curieuse byzonderheid releveeren:

In de voorgaande bladzyden hebben wy trachten uiteenzetten dat Lauts' eerste werkelyke uiting van pro-Boer gevoelensdagteekent van Juni 1838. Toch moet zyn belangstelling voor Zuid-Afrika, en alles wat daarmee verband houdt, van veel vroeger datum zyn geweest, want Lauts is als Zuid-Afrika-enthousiast een geestelyk kind van ----- Gysbert Karel van Hogendorp. In de jaren, volgende op het verlies der Kaap-Kolonie (1795) heeft het hier te lande nooit geheel ontbroken aan mannen, die het oog gevestigd hielden op Zuid-Afrika, mannen die bezeften, van hoe ontzaglyk groot gewicht de versterking van het Hollandsche element aldaar moet ^{zyn} voor Noord-Nederland. Misschien niet de eerste, maar zeker de merkwaardigste dier mannen is Gysbert Karel geweest. Het ligt buiten ons bestek hier na te gaan welke de beteekenis van G. K. is geweest voor de versterking der banden tusschen de Kaap-Kolonie en het vroegere moederland; wy willen slechts memoreeren dat van Hogendorp omstreeks 1802 een uitgebreid plan van handel en emigratie op Zuid-Afrika ontwierp, en dat hy de ten uitvoerlegging van dat plan opdroeg aan den baron Frederik von Bouchenröder, in het jaar 1802 den rang hebbende van majoor en den 10en Februari 1824 als luitenant-kolonel overleden. Von Bouchenröder, vertrok ook werkelyk naar Zuid-Afrika, maar kreeg al spoedig quaestie met de Nederlandsche autoriteiten in de Kolonie. Hy werd tenslotte zelfs met geweld uit de Kaap-Kolonie verwyderd. Van

(x x x) zie Bylage C.

Von Bouchenróder keerde over Amerika naar Nederland terug en gaf een tweetal boeken uit over zyn mislukte pogingen. Lauts nu gaf in 1854 by den uitgever Sybrandi te Leiden een "Geschiedenis van de Kaap de Goede Hoop (1652-1806)" in het licht. In deze "Geschiedenis" geeft de hoogleeraar een uitvoerig relaas van de mislukte onderneming van van Hogendorp en von Bouchenróder. Men verweet Lauts later, dat hy daarby den commissaris-generaal De Mist in een te ongunstig daglicht had gesteld en daarentegen von Bouchenróder te gunstig had beoordeeld.

In 1860 verscheen het 5e deel van Lauts' hoofdwerk: "Geschiedenis van de vestiging, uitbreiding, bloei en verval van de magt der Nederlanders in Indië." Op pag. 205 van dit deel plaatste Lauts de volgende noot onderaan de bladzyde, waar het geval-Bouchenróder nog eens in den breedte was beschreven:

" Ik ben welligt in dezen uitvoerig^{er} geweest dan myn voornemen was, doch ben daartoe geleid geworden, doordien men my heeft kwalyk genomen dat ik by de behandeling dezer zaak in myne "Geschiedenis van de Kaap de Goede Hoop" (20) my veroorloofd heb van de officiëele bescheiden af te wyken. Maar ik heb v.B. persoonlyk gekend, heb, zooveel my mogelyk was, de zaak nauwkeurig gewikt en gewogen, en weet te zeer, hoe officiëele bescheiden wel eens strekken om de waarheid te verbloemen of geheel te verduisteren. "

Lauts heeft von Bouchenróder^{die} in '24 stierf-persoonlyk gekend; zouden wy dan niet gerechtvaardigd zyn aan te nemen dat laatst genoemde zyn Zuidafrikaansche idealen en plannen aan Lauts^{heeft} doen kennen, en dat zodoende by dezen de kiem is gelegd voor de latere belangstelling in het lot van Zuid-Afrika?

Wy hebben, toen wy het bovenstaande schreven geen "geschiedenis" willen geven, noch ook getracht een beeld te ontwerpen van Lauts'

(20) Er bestaat van deze "geschiedenis" een exemplaar, dat door den schryver- blykbaar met het oog op een eventueelen tweeden druk- van tal van kantteekeningen en byvoegingen is voorzien. Zou de kennismaking met dit exemplaar niet van belang kunnen zyn voor den Leidschen hoogleeraar, die het plan aankondigde, een cursus te houden in de geschiedenis van Zuid-Afrika. Wy herinneren er hier nog-nogmaals aan, dat de Archieven te 'sHage voor Lauts openstonden.

geheelen levensarbeid. By het overlezen van de vorige bladzyden konder wy onszelf geenszins ontveinzen dat aan deze studie iets belangryks ontbreekt: Lauts loopbaan in groote trekken, een schets van zyn ontwikkelingsgang als mensch en geleerde, zyn beteekenis voor het politiek, maatschappelyk en intellectuëel leven van zyn tyd en zyn kring. En toch zouden juist die bladzyden uit Lauts' levensboek zoo interessant kunnen wezen. Waarom b.v. wordt door de hedendaagsche beoefenaren onzer koloniale historie van de werken van dezen geleerde zoo weinig notitie genomen? Wy weten het niet, maar wy vermoeden dat de schuld niet uitsluitend aan Lauts zal gelegen hebben. Moge dan ook een ander zich door lezing van de voorgaande bladzyden opgewekt gevoelen ~~den~~-den draad op te vatten, waar wy haar lieten vallen, en aan te vullen of te voltooien wat door ons ongedaan werd gelaten. Voor het volvoeren dier taak zyn bouwstoffen te over voorhanden, en er zyn nog tal omuitgegeven manuscripten van Lauts' hand (voornamelyk werken over taalkundige onderwerpen) aanwezig, die het onderzoek door een deskundige overwaard zyn. Hoe noodzakelyk een dergelyke arbeid ons ook voorkwaam, zy lag buiten ons plan van opzet en het ontbrak ons bovendien aan den tyd, een dergelyk werk op eenigszins behoorlyke wyze te voltooien. En zoo moesten wy ons tevreden stellen met in het publiek de aandacht te vestigen op dezen werkzamen en veelszins merkwaardigen Nederlander.

En er is nog een tweede gebrek, dat deze studie aankleeft, en ook daarvan zyn wy levendig doordrongen. Lauts werd geschetst naar den indruk, dien zyn eigen geschriften verwekten. Er is angstvallig- te aanstvallig* wellicht-naar getracht, zoo goed als geen andere bronnen te gebruiken, dan die welke hy zelf in zyn nagelaten boeken, en dagbladartikelen heeft geopend. Een gevolg van deze- misschien verkeerde- methode was dat het door ons ontworpen portret mogelyk te zeer geflatteerd werd, dat aan vermoedens misschien hier en daar te spoedig de rang van hooge waarschyndykheid werd toegekend. Maar - dat zy zoo-wy waren bevooroordeeld en wy zyn dat nog.

Beze studie werd begonnen met hetdoel het lezend publiek er

aan te herinneren, dat er 50-60 jaar geleden in ons land mannen zyn geweest, die aan de toekomst van den Hollandschen stam in Zuid-Afrika niet hebben gewanhoopt. In onze dagen van reactie na de opwinding van den oorlog in Zuid-Afrika, kan het geen kwaad, er nog op te wyzen, dat in de eerste jaren van den Grooten Trek de kansen van welslagen der Hollandsche Afrikaanders zich vrywat ongunstiger lieten aanzien dan thans. Ook toen waren er wankelmoedigen en pessimisten-hier in Nederland. Met name de Nederlandsche regeering en de Nederlandsche kapitalisten zyn in de jaren tusschen '40 en '70 tekortgeschoten in staatsmans- en handelswysheid, in enthousiasme en plichtsbesef. Vooral in plichtsbesef jegens onze stamverwanten, die toen onze hulp zoo dringend behoefden en er zoo dikwyls by ons om hebben aangeklopt.

Maar Lauts heeft in die jaren het verwyf van plichtsverzuim niet verdiend.

Hem, den vader der NedBrlandsche pro-Boer-beweging, ontbrak het noch aan staatsmans- of handelszin, noch aan enthousiasme:

Il a payé de sa personne - ja hy deed meer dan dat.

W. H. R. v. M.

Nov. 1903.

Bylage A.

Het onderstaande is ontleend aan de "Geschiedenis van de vestiging, uitbreiding, bloei en verval van de magt der Nederlanders in Indië", door den Hoogleeraar G. Lauts, Dl. VII, Hoofdstuk 14, blz. 145 en volgende. "Eigenlyk was het tractaat van den 17n van Lentemaand 1824, dat alle aanleiding tot klachten en twist uit den weg moest ruimen, nog nauwelyks gesloten, toen het Britsche Ministerie zich reeds beklaagde over eene verordening, te Batavia uitgevaardigd onder dagteekening van den 21n van Sprokkelmaand 1824, volgens welke op Java een regt van 25 ten honderd naar de waarde zou worden geheven van de Britsche manufacturen, onverschillig of die in Nederlandsche dan wel in vreemde schepen mogten worden ingevoerd, terwyl de Nederlandsche ~~den~~ katoenen vry waren. Er werd beweerd dat, overeenkomstig het tractaat, dit hooge inkomend regt moest worden afgeschaft. De Minister Canning was van oordeel dat de regten, geheven van de Nederlandsche en Britsche manufacturen, ingevolge den geest van het tractaat, een geringer verschil behoorden op te leveren. Hy vergenoegde zich egter met de belofte van den Minister Falck, dat dezerzyds het onderwerp in nadere overweging zou worden genomen. De zaak had destyds verder geen gevolg, waaruit blykt, dat het Britsche Ministerie zich niet gerechtigd achtte eene andere toepassing te vorderen.

Op het einde van 1830 kwam men met nieuwe klagten en wel over de verpachting van gronden door de vorsten van Soerdkarta en Djokjokarta aan Engelsche planters voor de koffy-, suiker- en indigoteelt, die door het Bataviasche gouvernement was teniet gedaan. Waarom toch werd die oude geschiedenis opgerakeld en voorgesteld als ware het gebeurde van zeven jaar vroeger eerst onlangs voorgevallen? Evenwel bekenden de Engelschen dat het zoogenoemde landbezit, waarvan de bezitters waren ontzet geworden, over het geheele eiland 5000 vierkante Engelsche mylen bedroeg, terwyl van die hoeveelheid slechts acht Engelschen uit het bezit van 1800 vierkante Engelsche mylen waren gezet, nogtans onder ontvangst van schadeloosstelling. Dus hadden de Nederlandsche landbezitters by dien maatregel, die eigenlyk van den Gouverneur-Generaal van der Capellen was uitgegaan,

grotere schade geleden. De toegekende schadeloosstelling bedroeg niet minder dan twee millioen Nederlandsche gulden.

De Britsche Charge d' affaires Jermingham hief in 1834 beklag aan over de regten, op Java door de Engelsche katoenen en wollen stoffen betaald. Derhalve was men in 1834 tot een andere zienswyze overgegaan, dan die waarmede in 1825 door den verlichten staatsman, die het tractaat had gesloten, was genoeg genomen als niet strydig tegen geest en letter van het tractaat. In 1835 ging het Britsche Gouvernement eenen stap verder, en de toon werd verregaand aanmatigend, zooals Nederland bereids in andere opzichten, sedert den opstand van België in 1830, ruimschoots had ondervonden. Men beweerde dat van de zyde van Nederland het tractaat was verkracht. Hoe was het mogelyk! Zoodanige handelwyze zoude Engeland tien jaren lang hebben geduld! Engeland verklaarde er op te rekenen, dat door het Nederlandsche Gouvernement op het spoedigst de noodige bevelen zouden worden gegeven, om deze ongelykheid in het heffen der inkomende rechten te doen ophouden. Bovendien vorderde men de teruggave van de 19 p.ct. op de waarde der ingevoerde Britsche goederen, dooſt de Britsche kooplieden te veel betaald, en welke, over zoo vele jaren, onderscheidene millioenen gulden bedroeg.

De laatste vordering is voorzeker zonderling. Waren die hooge, onbillykerwyze betaalde regten slechts een of twee jaren achtereen gevorderd geworden, en had de koopman zyne goederen weder teruggenomen, of verreſonder de waarde verkocht, dan was daarvoor eenige schyn. Het was nogtans zoo niet. Jaar op jaar was de invoer van Britsche manufacturen aanzienlyk, en werden die goederen met winst verkocht. In den verkoopprijs was natuurlyk het inkomend regt begrepen. Wie betaalde derhalve die hooge inkomende rechten? De koopman op Java gevestigd, of met ander woorden: de verbruiker.

Allerlei verontrustende berichten kwamen van over het Kanaal tot ons. Zy werden niet minder, daar het Gouvernement deswegen een diep stilzwygen in acht nam. De natie werd beducht ten gevolge van den hoogen toon, in het Britsche Parlement door de Ministers zoowel

als door de leden dier Vergadering, en daar buiten door dagbladen en petitiees aangeslagen. Was het waarheid, vroeg men elkander met bekommernis af, dat door het Nederlandsche Gouvernement het tractaat van den 17n van Lentemaand 1824 was miskend, en dat van de Britsche kooplieden millioenen aan inkomende regten te veel waren gevorderd? Was er zelfs maar schyn voor, en was het welligt niet te ontkennen, dat by een ~~ge~~ geheim artikel van dat tractaat " een voorregt ten behoeve van den invoer der Engelsche fabrykanten in de Nederlandsche koloniën in Indië was bedongen? Groot was de rouw daardoor, vooral in 1836, door geheel Nederland verspreid. Werd het niet reeds door velen voor eene onbetwistbare waarheid gehouden, dat de vrees van de Engelsche fabrykstenen voor de ontwikkeling, welke de katoenfabryken te Gent, Brussel enz. verkregen, ons in 1830 België had gekost? Werd niet, tot ondersteuning van dat gevoelen, aangevoerd, dat de Belgische opstand zich aanvankelyk door de vernieling der fabryken had gekenmerkt? Had niet de Britsche Chargé d' affaires in zyn schryven van den 3n van Wynmaand, 1834, er op gewezen, " dat het Nederlandsche Gouvernement buitengewone pogingen in het werk stelde, om katoenfabryken op te richten, denkelyk met het doel om zelf zyne koloniën van katoenen ^{te voorzien} stoffen? " Vertoonde zich in Groot Brittanje opnieuw het schrikbeeld, waarvan de Minister Huskinson by zyne redevoering van den 12n van Bloemaand, 1826, had gewaagd, dat als men een gevaar ziet genaken, men het niet zorgeloos moest afwachten, en het nemen van maatregelen daartegen geenszins uitstellen tot het gevaar welligt te naby is gekomen? In 183⁰ hadden wy daarvan de toepassing gezien in de schaamteloze verkrachting van alle denkbeelden van goede trouw, toen de aandacht van de Engelsche natie naar buiten 's lands heengeleid werd, teneinde eene welligt later te vreezene concurrentie voor de fabrykstenen af te wenden.

Zou in 1835 zich bereids op nieuw eene dergelyke vrees van de gemoederen in Engeland hebben meester gemaakt? Wat toch beteekende de Nederlandsche invoer van manufacturen op Java, niet enkel in 1835, toen hy maar anderhalve ton gouds had ⁶gedragen, maar zelfs in 1836,

toen aan lynwaden de invoer- verheugend voor het Nederlandsche goed- f. 3,650,000 bedroeg? Wat beteekende zoodanige aanvoer op Java tegenover den uitvoer uit Groot Brittanje van f. 135 a f.140 millioen aan gedeclareerde waarde van katoenen lynwaden!

Toen in den zomer van het jaar 1836 de angst by de natie steeds grooter werd, verscheen eene brochure, door eene bekwame hand met loffelyke gematigdheid en grondige kennis van zaken geschreven, behelzende, in een beknopt bestek, eene schitterende verdediging der regten van Nederland tegen de aanmatigen van Groot Brittanje (1). Niet lang daarna verscheen in het Fransch een beknopt geschrift (2) met dezelfde strekking, waarby aan Europa de onbillyke eischen van Engeland jegens Nederland werden blootgelegd. Na eenige maanden kwam in de eerste dagen van het jaar 1837 een onderzoek (3) in het licht, waarby het geheele tractaat ter sprake gebracht werd. Men leest deswege: "de ontwikkeling der daadzaken en bedoelingen, met geene mindere netheid dan bondigheid voorgedragen, stelt ons op het ware standpunt om de inzigten der contracterende Mogendheden te kennen en te waarden".

In weerwil van den benaemen toestand, waarin het vaderland zich bevond, niet enkel door den afval van België, maar meer nog door de ontrouw der naburige Mogendheden, onze bondgenooten, die meerendeels regstreeks of zydelings de opstandelingen ondersteunden, gaf Koning Willem I op die aanmatigen een waardig antwoord. Zonder de juistheid der zienswyze van Groot-Brittanje te erkennen, gaf echter het Nederlandsche Gouvernement by eene nota van den 25n van Wintermaand

(1). Verdediging der regten van Nederland tegen de aanmatigen van Groot Brittanje, met betrekking tot het tractaat op den 17n Maart 1824 tusschen de beide ryken gesloten. "Ook uitgegeven in het Engelsch in Wynmaand 1836 onder den titel:" The rights of the Netherlands vindicated against the encroachments of Great Britain etc."

(2). " Appel a la justice de la nation Anglaise", mede nameloos uitgegeven.

(3). "Onderzoek naar geest en strekking van het tractaat van den 17n Maart 1824, over handel en ruiling van grondgebied in Indië, gesloten tusschen Nederland en Groot-Brittanje", Amsterdam '37. Uit de voorrede blykt, dat het, "Onderzoek" was van de hand van prof. Lauts.

1835 te kennen, dat enkel en alleen om een voor hetzelfde pynlyk verschil van gevoelen uit den weg te ruimen, er in werd toegestemd voortaan, onder zeker voorbehoud, de Britsche ~~regt~~-goederen, by invoer op Java, niet hooger te belasten dan met het dubbele regt van de Nederlandsche, of enkel met 6 p.ct. ad valorem, wanneer de laatsten geen regt betaalden (4). De gevorderde schadeloosstelling werd echter toen en later standvastig geweigerd (5).

(4). Zie hier de woorden, zooals wy die ontleenen aan den Times, waarin al de gewisselde nota's zyn opgenomen in de No. van den 28n en 31n December 1840: "The Dutch Government, willing to put an end to painful discussion, consents, for the future, and for as long as the industry of its subjects shall not require a more effectual protection, to " enz.

(5). Lord Palmerston, die deze eischen had laten gelden, kwam later tot eene andere overtuiging en verklaarde in eenen brief van Sprokelmaand 1838, dat, alzoo hem gebleken was hoe sedert verscheidene jaren de Britsche Oost-Indische Compagnie op goederen van Hollandschen oorsprong inkomende regten heeft geheven, welke geenszins door het tractaat gewettigd zyn, het onmogelyk zoude wezen, aan te dringen op de teruggave van regten door Nederland, zonder eene gelyke aanspraak te erkennen van de zyde van het Nederlandsche Gouvernement, wegens regten door Nederlandsche onderdanen in Britsch Indië te veel betaald. Zoodanige verklaring van den Minister was van te meer gewicht, dewyl hy zich tevoren in eene Parlementsitting ongepaste uitdrukkingen ten opzichte van het Nederlandsche Gouvernement had veroorloofd, en op de vraag van het lid Stewart antwoordde, dat men deserzyds in de toepassing dwaalde, zoowel wat letter als geest betref.

Bylage C.

Behalve de vele dagblad- en tydschriftartikelen, welke door prof. Lauts werden geschreven, zyn nog - voor zoover wy vermeld vinden - de volgende boekwerken van zyn hand in het licht verschenen:

1. - Elemens de la langue Hollandaise, Bruxelles 1821;
2. - Vervolg op het eerste Nederduitsche leesboek van G. J. Meyer, verzameld door A.J.v.d. Aa., door hem overzien en met een voorrede uitgegeven, Ald. 1826;
3. - Voorlezingen over de Nederl. letterkunde, sedert de vroegste tyden tot op onze dagen, met een gelykt. blik op de Hoogd., Fransche en Engelsche letterkunde, Ald. 1826;
4. - Woordenboek van Nederlandsche gelykluidende en klankverwante woorden (homonymen), 1826;
5. - Zelfopoffering van J.C.J.van Speyk (in samenwerking met A. Beloo), 1831;
6. - Woordenboek voor de spelling der Nederlandsche Taal, 1827.
7. - Handleiding voor de aardrykskunde van Nederlands Oost- en West-Indische bezittingen, Utrecht 1834;
8. - Het traktaat, den 17en Maart 1824 tusschen Nederland en Groot-Brittannië gesloten in betrekking tot de bemoeyingen der Engelschen met Borneo, Leiden 1846;
9. - De Kaapsche Landverhuizers, of Neerlands afstammelingen in Zuid-Afrika, Leiden 1847;
10. - Japan en zyn staatkundige en burgelyke inrichtingen en het verkeer met Europeesche natiën, 1847;
11. - Het eiland Bali en de Balineezen, 1848;
12. - Invloed van de Fransche staatsomwenteling van het jaar 1789 op de lotgevallen van Nederland, 1848;
13. - Levensschets van koning Willem III tot aan de inhuldiging, 1849;
14. - Korte beschryving, van Kalifornië, Amst. 1849;
15. - De adressen en het album, in onderling verband beschouwd. Eene bladzyde uit de geschiedenis des Vaderlands, 1854;

16. - Geschiedenis van de Kaap de Goede Hoop, Nederlandsche Volksplanting (1652-1806), 1854;
17. - Geschiedenis van de vesting^{de}, uitbreiding, bloei en verval van de magt der Nederlanders in Indië, 7 dln., 1852- '66;
18. - Het April-ministerie en de Wet op het lager onderwijs beschouwd, 1856;
19. - Eenige oogenblikken uit het leven van Konig Willem III, 1863;
20. - Geschiedenis der veroveringen der Nederlanders in Indië tot den tegenwoordigen tyd, 2 dln., 1864;

Op deze lyst komt niet voor het in 1837 door prof. Lauts uitgegeven werk, dat reeds in bylage A. vermeld werd:

" Onderzoek naar geest en strekking van het tractaat van den 17n Maart 1824 over handel en ruiling van grondgebied in Indië, gesloten tusschen Nederland en Groot-Brittanje, Amsterdam '37."
